

แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การจัดการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ : กรณีศึกษาผู้สูงอายุยากจนในตำบลนางบวช อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา โดยมีเนื้อหา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของผู้สูงอายุ
2. ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการของผู้สูงอายุ
3. ทฤษฎีการสนับสนุนทางสังคม
4. แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน
5. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของผู้สูงอายุ

2.1.1 ความหมายและประเภทของผู้สูงอายุ

วัยสูงอายุ จัดเป็นวัยที่อยู่ในระยะสุดท้ายของชีวิต ลักษณะและพัฒนาการในวัยนี้จะตรงข้ามกับวัยเด็ก คือมีแต่ความเสื่อมโทรมและสึกหรอ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่จะดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป (ชูศรี วงษ์เครือวัลย์. 2533 : 47) จึงเป็นการยากที่จะกำหนดว่าบุคคลใดอยู่ในวัยสูงอายุ เกณฑ์ที่สังคมจะกำหนดว่าบุคคลใดเป็นผู้สูงอายุนั้น จะแตกต่างกันไปตามสภาพสังคม ได้มีผู้ให้คำนิยามเกี่ยวกับผู้สูงอายุไว้มากมาย ซึ่งฮอร์น(Hall. 1976 : 3-4 อ้างใน ดวงฤดี ลาสุขะ. 2528 : 11-12)ได้แบ่งการสูงอายุของบุคคลออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การสูงอายุตามวัย (Chronological Aging) หมายถึง การสูงอายุตามปีปฏิทิน โดยการนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป และบอกได้ทันทีว่า ใครมีอายุนาน้อยเพียงใด
2. การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological Aging) เป็นการพิจารณาการสูงอายุจากสภาพร่างกาย และสรีระของบุคคลที่เปลี่ยนไปเมื่อมีอายุเพิ่มขึ้น เนื่องจากประสิทธิภาพการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายลดน้อยลง เป็นผลจากความเสื่อมตามกระบวนการสูงอายุซึ่งเป็นไปตามอายุขัย (Life-Span) ของแต่ละบุคคล

3. การสูงอายุดตามสภาพจิตใจ (Psychological Aging) เป็นการเปลี่ยนแปลง ในหน้าที่การรับรู้ ความคิด ความจำ การเรียนรู้ เซาว์นปัญญา และลักษณะบุคลิกภาพที่ปรากฏ ในระยะต่าง ๆ ของชีวิตแต่ละคนที่มีอายุเพิ่มขึ้น

4. การสูงอายุดตามสภาพสังคม (Sociological Aging) เป็นการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหน้าที่ สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม รวมทั้งความคาดหวังของสังคมต่อบุคคลนั้น ซึ่งเกี่ยวกับอายุ การแสดงออกตามคุณค่า และความต้องการของสังคม

สำหรับการกำหนดว่า ผู้สูงอายุเริ่มเมื่ออายุเท่าใด พบว่ามีความแตกต่างกันในแต่ละสังคม สำหรับสังคมไทยกำหนดไว้ว่า ผู้สูงอายุคือผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป อย่างไรก็ตามผู้สูงอายุมิได้มีกลุ่มเดียวและมีได้มีลักษณะเหมือนกันหมด จะมีความแตกต่างกันในสภาพอายุ สุขภาพและสิ่งแวดล้อม ดังที่ องค์การอนามัยโลก (อ้างในอัญชติ ชูตระกูล. 2544 : 2) ศึกษาพบว่าผู้สูงอายุมีลักษณะแตกต่างกันไปตามช่วงอายุ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. วัยสูงอายุตอนต้น (Young – Old Age) คือ ผู้สูงอายุที่มีอายุต่ำกว่า 75 ปี ซึ่งผู้สูงอายุในช่วงวัยนี้จะเป็นวัยที่สามารถทำงานได้ตามปกติ เหมือนวัยผู้ใหญ่กลางคน

2. วัยสูงอายุตอนกลาง (Old – Old Age) คือ ผู้สูงอายุที่อายุตั้งแต่ 75 – 84 ปี

3. วัยสูงอายุตอนปลาย (Oldest – Old Age) คือ ผู้สูงอายุที่อายุตั้งแต่ 85 ปี ขึ้นไป

นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของผู้สูงอายุไว้อีกมากมาย ซึ่ง อวย เกตุสิงห์ (2525 : 9) ได้แบ่งความ สูงอายุออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. แก่โดยอายุ คือ แก่เพราะเกิดมานาน

2. แก่โดยสังขาร คือ แก่ตามสภาพร่างกาย

3. แก่โดยจิตใจ คือ แก่ไปตามความนึกคิด

4. แก่โดยสังคม คือ แก่เพราะเหตุแวดล้อม และประสบการณ์ เช่น ตำแหน่งหน้าที่

การงาน

อรรถสิทธิ์ ลิทธิสุนทร (2509 : 91-95) ซึ่งเป็นผู้บัญญัติ คำว่า “ผู้สูงอายุ” ได้กล่าวว่า ผู้สูงอายุจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้ที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

2. เป็นผู้ที่มีความเสื่อมสภาพ มีกำลังถดถอยเชิงซ้ำ

3. เป็นผู้ที่สมควรให้ความอุปการะดูแล

4. เป็นผู้ที่มีโรคควรรได้รับความช่วยเหลือ

จันทนา รัตนฤทธิชัย (2533 : 36) ได้รวบรวมความหมายของความสูงอายุ ดังนี้

1. ความสูงอายุในเชิงชีวภาพ (Biological age) เป็นการจำแนกลักษณะโดยคาดคะเนประสิทธิภาพการทำงานของร่างกายซึ่งจะเป็นไปตามอายุขัย (life span) โดยดูจากความสามารถในการทำงานหน้าที่ของอวัยวะสำคัญต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ดับ หัวใจ สมอ เป็นต้น ผู้ที่มีอายุน้อยย่อมมีประสิทธิภาพในการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ เหล่านี้สูงกว่าผู้ที่มีอายุมาก

2. ความสูงอายุในเชิงจิตวิทยา (Psychological age) เป็นความสามารถในการปรับตัวของแต่ละบุคคลเพื่อให้สามารถเข้าได้กับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเปรียบเทียบกับบุคคลที่มีอายุ ๆ เท่ากัน ความสูงอายุในเชิงจิตวิทยามีความสำคัญเท่ากับความสามารถในการทำงานของอวัยวะที่จำเป็นต่อร่างกาย โดยพิจารณาได้จากความจำ การเรียนรู้ สถิติปัญญา ความชำนาญ ความรู้สึก แรงจูงใจและอารมณ์ ความสูงอายุในเชิงจิตวิทยานี้มี ความหมายเดียวกับความสูงอายุในเชิงการปฏิบัติหน้าที่ (Function age) ซึ่งเป็นระดับความสามารถของแต่ละบุคคลที่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้เหมาะสมกับบทบาท ความรับผิดชอบ และวัยของตนเองในสังคมนั้น ๆ

3. ความสูงอายุในเชิงสังคม (Social age) หมายถึง พฤติกรรมตามอุปนิสัยและบทบาททางสังคมของแต่ละบุคคลที่มีต่อบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ในสังคมเดียวกัน โดยเปรียบเทียบกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมที่อายุเท่า ๆ กัน คุณลักษณะทางชีวภาพ และจิตวิทยาของบุคคลมีผลต่อรูปแบบของพฤติกรรมและความรู้สึกที่มีคุณค่าทางสังคมได้

ดังนั้น การที่จะบอกได้ว่า บุคคลใดเป็นผู้สูงอายุนั้น ต้องคำนึงถึงหลายสิ่ง ประกอบกัน ทั้งอายุตามปฏิทิน ความเสื่อมของร่างกายและจิตใจ รวมทั้งบทบาททางสังคมต่าง ๆ ที่จะ เป็นบทบาทแสดงถึงความเป็นผู้นำ และมีความรับผิดชอบสูง ซึ่ง ประสบ รัตนากร (2529 :18) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะ 7 ประการ ที่ผู้สูงอายุควรพึงมี คือ

1. เป็นผู้มีสุขภาพดี (Good Health)
2. เป็นผู้ที่ไม่เคยหมดหวัง (Hopefulness)
3. เป็นผู้ที่มีความขยันขันแข็ง (Activeness)
4. เป็นผู้ที่ทำตัวดี (Charming Personality)
5. เป็นผู้ที่เชื่อถือได้ (Trustworthiness)
6. เป็นผู้ที่มีเกียรติในตนเอง (Dignity)
7. เป็นผู้ที่มีความสุภาพ (Nobility)

จากความหมายและลักษณะของผู้สูงอายุที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงได้นำรายละเอียดทั้งหมด มากำหนดความหมายของผู้สูงอายุในการวิจัยครั้งนี้ว่าหมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

โดยกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดจะต้องเป็นผู้ที่มีสุขภาพจิตปกติ มีความจำดี ไม่เลอะเลือนและยังสามารถ
ตอบคำถามสำหรับการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุในสังคม เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เขาเหล่านั้นเปรียบเสมือนชนกลุ่มน้อยของ
สังคม เขาจะมีความรู้สึกว่าต้องทนตกเป็นเบี้ยล่างของผู้อ่อนวัยกว่า ทำให้เกิดการแยกตัวต่อต้านและ
รู้สึกว่าไม่เป็นที่ต้องการ จากความรู้สึกว่าตนเป็นชนกลุ่มน้อยนี้เองผู้สูงอายุส่วนใหญ่จึงมักมี
พัฒนาการทางคุณลักษณะของบุคลิกภาพตามแบบอย่างของสมาชิกกลุ่มน้อย เช่น อ่อนไหวง่าย
ใจน้อย รู้สึกไม่มั่นคง ไม่ปลอดภัยและไม่แน่นอน ช่างพูด ช่างบ่น โกรธง่าย มีพฤติกรรมถอยกลับ
คิดถึงแต่ตนเอง วิตกกังวล ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นมากเกินไป และมีการต่อสู้เพื่อปกป้องตนเอง
ลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไปของผู้สูงอายุจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงทางสรีระและ
จิตใจ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีรายละเอียด ดังนี้ เฮอร์ล็อก (Hurlock, 1978 : 446 อ้างใน
บรรลุ ศิริพานิช, 2531 : 84 – 85)

(1) การเปลี่ยนแปลงทางสรีระและจิตใจ มีการเปลี่ยนแปลงสรุปได้ 3 ลักษณะ คือ

(1.1) การเรียนรู้และความจำ มนุษย์จะมีการเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต แต่จะเริ่มพร่อง
ลงเมื่ออายุประมาณ 40-50 ปี และเมื่ออายุ 70 ปี จะเริ่มเรียนรู้การทำงานได้ยากขึ้น แต่หากพัฒนา
กลวิธีในการเรียนรู้สำหรับผู้สูงอายุให้ดีขึ้น การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้แม้วัยสูงอายุ

(1.2) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มนุษย์สามารถมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ได้
ทุกวัยในหลาย ๆ ทาง การศึกษาวิจัยใหม่ ๆ พบว่าผู้สูงอายุมักมีความคิดสร้างสรรค์ใหม่ได้แม้ว่าเขา
จะไม่ได้รับการศึกษาก็ตาม เขาจะใช้ประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีตช่วยแก้ไข ปรับปรุงและค้นหา
ทางใหม่ที่จะทำให้ สถานการณ์นั้นดำเนินต่อไปได้ เขาจะนำเอาประสบการณ์ต่าง ๆ มาเรียบเรียง
รวมเข้าด้วยกันในระดับที่สูงกว่า ชับซ้อนมากกว่า และสร้างขึ้นใหม่จริง ๆ ตามความคิดเห็นของเขา
ซึ่งมักตรงกับสภาพความเป็นจริงที่คนส่วนใหญ่ต้องการ ผู้สูงอายุมักมีความมั่นคงทาง ความคิดจนดู
เหมือนจะเป็นความคิดที่กล้าแข็ง คือรู้แน่และระมัดระวังรอบคอบต่อการตัดสินใจต่าง ๆ ผู้สูงอายุ
จึงมักไม่ตัดสินใจรวดเร็ว ซึ่งอาจเป็นเพราะต้องการหลีกเลี่ยงความเสี่ยง หรือเพราะกลัวความ
ล้มเหลวจากสิ่งที่เขาได้เรียนรู้จากประสบการณ์ต่าง ๆ ในอดีต แต่ถ้าไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้
ผู้สูงอายุก็มักจะเลือกเอาสิ่งที่มีความเสี่ยงสูง หรือสิ่งใหม่ ๆ เหมือนกับผู้อ่อนวัยกว่าเหมือนกัน

(1.3) สถิติปัญญา ฮอร์น (Hall, 1976 อ้างใน บรรลุ ศิริพานิช, 1978 : 446) กล่าวถึง
องค์ประกอบของสถิติปัญญาวามี 2 ชนิดคือส่วนที่เป็นของเหลวและส่วนที่เป็นของแข็ง สถิติปัญญา
ส่วนที่เป็นของเหลวคือพื้นฐานทางชีววิทยา ส่วนที่เป็นของแข็งคือปฏิบัติการตอบสนอง

ต่อสภาวะแวดล้อมและการแสดงออก และปรากฏว่าสติปัญญาส่วนที่เป็นของแข็งยังคงอยู่ในสภาพเดิม แม้ว่าวัยจะสูงขึ้น ส่วนสติปัญญาที่เป็นของเหลวมักเสื่อมลง ซึ่งหมายถึงว่า ในผู้สูงอายุปกติที่ไม่มีความเจ็บป่วยทางด้านร่างกาย จิตใจ และสามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี อาจมีการเปลี่ยนแปลงทางสติปัญญาเสื่อมถอยลงเพียงเล็กน้อย หรืออาจไม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเลย

(2) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม (กลาวเจอร์ และกลาวเจอร์. อ้างในบรรลุ ศิริพานิช.1978 : 446) วิจัยพบว่า ประชากรสูงอายุในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อเกษียณอายุแล้ว ยังต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมต่อไป ยังต้องจับจ่ายใช้สอยเพื่อการดำรงชีพ และยังต้องการรับบริการเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ จึงทำให้ประชากรกลุ่มนี้ต้องเผชิญกับสภาพความสูญเสียต่อไปนี้

(2.1) ความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ ผู้สูงอายุยังคงต้องการรายได้ประมาณร้อยละ 60-80 ของรายได้เดิมก่อนปลดเกษียณ ซึ่งรายได้ในระดับนี้ก็ยังมีผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่ได้รับผลกระทบกระเทือน และการที่สภาวะทางเศรษฐกิจของผู้สูงอายุลดลงนี้ทำให้ผู้สูงอายุประสบกับความลำบากมากมายหลายประการ ชีวิตในสังคมและการพักผ่อนหย่อนใจถูกจำกัดลง เช่น การให้ของขวัญเพื่อนฝูงและญาติมิตรทำได้น้อยลง ไม่กล้ารับเชิญไปงานเลี้ยงเพราะเกรงว่าจะไม่สามารถเลี้ยงตอบเขาได้ และถ้ารายได้ลดลงเรื่อย ๆ ตามสภาวะเศรษฐกิจในสังคม อาจทำให้ผู้สูงอายุเกิดภาวะทุพโภชนาได้ ที่อยู่อาศัยก็ไม่สามารถที่จะทำนุบำรุงให้อยู่ในสภาพที่ปลอดภัยได้เท่าที่ควร ฯลฯ

(2.2) แบบแผนการดำเนินชีวิตการเปลี่ยนแปลงทางแบบแผนการดำเนินชีวิตในสังคมมักจะเนื่องมาจากการสูญเสียสถานภาพทางสังคม ขาดการสังสรรค์กับเพื่อนฝูง และการพักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งเคยทำได้อย่างดีเยี่ยม และสะดวกสบายในขณะที่ยังประกอบอาชีพ

(2.3) การเปลี่ยนแปลงทางครอบครัว นอกจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทสถานภาพทางสังคม การสมาคมกับเพื่อนฝูง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และแบบแผนการดำรงชีวิตเดิม ๆ แล้ว ผู้สูงอายุยังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทางครอบครัวด้วย

นอกจากนี้พบว่า การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับผู้สูงอายุทางร่างกายเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนกับร่างกายของคนเมื่อวัยสูงขึ้นมีผลทำให้ผู้สูงอายุมีปัญหาสุขภาพและมักส่งผลไปถึงจิตใจของผู้สูงอายุด้วยมี 2 ลักษณะ คือ การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและการเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยา ดังที่ สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2539 :54-55 อ้างใน ธัญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. 2542 : 8-9)

(1) การเปลี่ยนแปลงทางร่างกายเป็นการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและโครงสร้างของร่างกายที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน เช่น ผิวหนังเหี่ยวย่น ตกกระ ผิวงอก เกิดบาดแผลได้ง่าย

กล้ามเนื้อลดจำนวนลงทำให้ความแข็งแรงของกล้ามเนื้อลดลง กระดูกเปราะบาง กระดูกผุ กระดูกข้ออักเสบ ฯลฯ

(2) การเปลี่ยนแปลงทางสรีรวิทยา เป็นการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของอวัยวะต่างๆ ในร่างกายที่เคยใช้งานได้ดี เช่น การใช้สายตา หู ลิ้น ฯลฯ หย่อนสมรรถภาพลง จำนวนเซลล์สมองลดลงทำให้ความจำเสื่อมลงไป ระบบทางเดินหายใจ ทางเดินอาหาร ทางเดินปัสสาวะ ฯลฯ ทำงานได้น้อยลง ทำให้เกิดอาการผิดปกติตามมา เช่น อาหารไม่ย่อย ไข้หวัดได้ง่าย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะได้นำข้อมูลด้านการเปลี่ยนแปลงในชีวิตของผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ มาเพื่อใช้ในการประกอบการพิจารณาเรื่อง การจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ กรณีศึกษาผู้สูงอายุยากจนในตำบลนางบวช อำเภอเดิมบางนางบวช จังหวัดสุพรรณบุรี

2.2 ทฤษฎีแนวคิดเกี่ยวกับความต้องการของผู้สูงอายุ

2.2.1 ทฤษฎีความต้องการขั้นพื้นฐานของมาสโลว์

สจวร์ท โคว์ตเรกูล (2537 : 115-117) ได้สรุปแนวคิดของมาสโลว์ ซึ่งได้รวบรวมความคิดของนักจิตวิทยา และนักจิตวิเคราะห์ที่เรียกว่า Holistic Dynamic Theory อันเป็นทฤษฎีที่ผสมผสานทฤษฎีเชิงพฤติกรรม ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ และทฤษฎีมนุษยนิยมเข้าด้วยกัน โดยเน้นประเด็นความต้องการของมนุษย์ซึ่งอธิบายความต้องการไว้ดังนี้

ความต้องการ (Needs) มาจากการขาดสมดุลทั้งภายในร่างกายเองและสิ่งแวดล้อมภายนอก ร่างกายแล้วทำให้เกิดแรงขับ (Drive) ขึ้นความต้องการของคนมีมากบ้างน้อยบ้างอยู่ตลอดเวลาและทุกคนล้วนมีความต้องการด้วยกัน ความต้องการอาหารนับเป็นความต้องการภายใน (Physiological needs) ความต้องการเกี่ยวข้องกับสังคมนับเป็นความต้องการภายนอก เมื่ออยู่ในสภาพที่เกิดความขาดแคลนมาก ความต้องการจะมีกำลังบังคับสูงขึ้น เช่น ต้องการอาหาร เมื่อเกิดความหิว ต้องการอยู่ในสังคมเมื่อเกิดความรู้สึกเดียวดายว่าเหว่ เมื่อเกิดความขาดแคลน และต้องทนทุกข์ทรมานเพราะความไม่สมดุลทำให้เกิดการตอบโต้ (พฤติกรรม) ขึ้น

แรงขับ (Drive) เป็นสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นมาจากความต้องการ(Needs) เมื่อเกิดความต้องการแล้วจะทำให้เกิดความกระวนกระวาย หาช่องทางที่จะบำบัดความต้องการให้หายไป ภาวะความกระวนกระวายและการหาช่องทางบำบัดความต้องการนี้เองที่เรียกว่า แรงขับ (Drive) ยกตัวอย่างเช่น ถ้าเกิดความต้องการอาหาร ก็จะถูกเร้าด้วยแรงขับความหิว (Hunger Drive) แรงขับหรือสิ่งกระตุ้นให้เกิดการตอบสนองนี้มาจากแหล่งต่าง ๆ เป็นต้นว่า ทางกาย ทางสังคม ทางสติปัญญา ฯลฯ เช่น เมื่อเกิดแรงขับความหิวจะมีอาการแสดงออกทางกายที่ต่างกันตาม การอบรมทางสังคมและ

เท่าที่สติปัญญาจะบงการ เป็นต้นว่าบางคนปรุงอาหารรับประทานอาหารเอง หรือบางคนซื้อมารับ รับประทานเอง และบางคนอาจใช้วิธีขโมยอาหารก็ได้ คำว่า “แรงขับ” (Drive) และ “แรงกระตุ้น” (Motive) นี้มักจะใช้ควบคู่กันในความหมายอย่างเดียวกัน

จากธรรมชาติของความต้องการและแรงขับนี้ มาสโลว์ได้แบ่งความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) ออกเป็น 5 ลำดับชั้น ดังนี้

ขั้นที่ 1. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการพื้นฐานที่ จำเป็นที่สุดต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ชาร์กษาโรค และ ความต้องการทางเพศ

ขั้นที่ 2. ความต้องการความปลอดภัยในชีวิต (Safety Needs ; Security Needs) เมื่อมนุษย์ ได้รับการตอบสนองความต้องการทางร่างกายตามสมควรแล้ว จะมีความต้องการขั้นถัดไป คือ ความต้องการความรู้สึกรอบอุ่น ปลอดภัย มีสวัสดิภาพจากสิ่งแวดล้อมปราศจากการถูกข่มขู่ และ ความอยุติธรรมต่าง ๆ

ขั้นที่ 3. ความต้องการความรัก และการยอมรับ (Love and Belonging Needs; Social Needs) ความต้องการขั้นนี้ หมายถึง ความต้องการรักคนอื่น ต้องการให้คนอื่นรัก ต้องการ การยอมรับในกลุ่ม ในครอบครัว ในหมู่เพื่อนฝูง เป็นต้น

ขั้นที่ 4. ความต้องการมีเกียรติยศชื่อเสียง (Self – Esthetics Needs) เป็นความต้องการที่ จะให้ผู้อื่นชื่นชม นิยมยกย่อง ก่อให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ได้ กระทำไปและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น ความต้องการทั้งหลายเหล่านี้ประกอบไปด้วย ความมั่นใจใน ตนเองด้านความรู้ความสามารถ และความสำคัญในตนเอง รวมทั้งความต้องการที่จะมีฐานะเด่น เป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น และอยากให้คนอื่นสรรเสริญยกย่องนับหน้าถือตา

ขั้นที่ 5. ความต้องการที่จะบรรลุสิ่งปรารถนาสูงสุด (Self – Actualization Needs) เป็นความต้องการ สูงสุดในชีวิตของมนุษย์ ซึ่งต้องการจะทำงานตามความใฝ่ฝันของตน ต้องการ ทำงานเพื่ออุดมคติ และอุดมการณ์ของตนเอง เป็นต้น (แผนภาพที่ 1)

แผนภูมิที่ 1.1

แสดงทฤษฎีความต้องการ 5 ลำดับขั้นของมาสโลว์

นอกจากต้องการพื้นฐาน 5 ประเภท ดังกล่าว ผู้ที่เคยอ่านทฤษฎีของมาสโลว์จะพบว่ามีความต้องการอีก 2 ประเภท รวมอยู่ด้วย คือ ความต้องการที่จะรู้และเข้าใจ (Needs to Know and Understand) และความต้องการทางสุนทรียภาพ (Aesthetic Needs) เป็นลำดับขั้นที่ 6 และลำดับขั้นที่ 7 ตามลำดับ

จากทฤษฎีความต้องการขั้นพื้นฐานของ มาสโลว์ ผู้วิจัยจะได้สรุปแนวคิดเพื่อนำไปใช้เป็นกรอบในการกำหนดตัวแปรในการศึกษาการได้รับการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. การได้รับการตอบสนองความต้องการด้านความเป็นอยู่ ฐานะทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงปลอดภัย

- การได้รับการตอบสนองความต้องการความรัก ความอบอุ่น
- การได้รับการตอบสนองความต้องการการยอมรับ การรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า
- การได้รับการตอบสนองความต้องการแสวงหาตนเอง

2.3 ทฤษฎีสันับสนุนทางสังคม

2.3.1 ความหมาย

แนวคิดเกี่ยวกับแรงสนับสนุนทางสังคมนั้น ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายรูปแบบ ซึ่งมีทั้งแตกต่างกันและคล้ายคลึงกัน เช่น

ไวท์ (Weiss. 1974 : 17-26 อ้างใน ภัทธานี ไพบุลย์. 2537 : 149-161) ได้ให้ความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคมว่า เป็นความรู้สึกพึงพอใจต่อความต้องการ ซึ่งเกิดจากสัมพันธภาพของสังคมที่ประกอบไปด้วย 5 ด้าน ได้แก่

1. ความผูกพันใกล้ชิดสนิทสนม (Attachment) ทำให้บุคคลเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคนรักและเอาใจใส่ ทำให้เกิดความรู้สึกปลอดภัย และอบอุ่น
2. การเข้าร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Social Participation) ทำให้มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยน หรือมีการรวมพลังด้านความคิด กำลังทรัพย์ มีความห่วงใยและเข้าใจต่อกัน
3. การมีโอกาสได้อบรมเลี้ยงดูหรือช่วยเหลือบุคคลอื่น (Opportunity for Nurturance) ทำให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นที่ต้องการของบุคคลอื่น ๆ
4. การรับรู้ถึงความ เชื่อถือไว้วางใจบุคคลอื่น (A Sense of Reliable Alliance) ทำให้บุคคลเกิดความ แน่ใจที่จะได้รับการช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง
5. การได้รับคำแนะนำ (The Obtaining of Guidance) จากการ ได้รับ คำปลอบใจกำลังใจ และคำชี้แจงทำให้บุคคลเชื่อว่า ได้รับการรัก ความดูแล เอาใจใส่ มีความภาคภูมิใจและรู้สึกว่า มีคุณค่าในตนเอง

Schaefer C. , et . al. (1982 อ้างถึงใน สุนทรี ภาณุทัต และคณะ . 2542 : 32) หมายถึง การได้รับความช่วยเหลือ สนับสนุนจากครอบครัวในด้านต่าง ๆ ได้แก่

1. การสนับสนุนด้านอารมณ์ (Emotional Support) ได้แก่ ความผูกพัน การให้กำลังใจ ความรู้สึกเชื่อถือหรือไว้วางใจต่อบุคคล ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกได้รับความรัก และการดูแลเอาใจใส่
2. การสนับสนุนด้านวัตถุ การเงิน (Tangible Support) ได้แก่ ความช่วยเหลือโดยตรง เช่น การให้เงินหรือสิ่งของ การให้การดูแลเมื่อเจ็บป่วย การช่วยทำงานอื่นแทน
3. การสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Support) ได้แก่ การให้ข้อมูล คำแนะนำ กิจพัฒนา นนทปัทมะดุลย์ (2535 : 170) สรุปความหมาย การสนับสนุนทางสังคมว่า การที่บุคคลในสังคมได้รับความรัก ความเอาใจใส่ เห็นคุณค่า ได้รับการยกย่อง มีความผูกพันซึ่งกันและกัน มีความรู้สึกเป็นส่วนร่วมในสังคมเดียวกัน มีการให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ การให้คำแนะนำ การให้สิ่งของ การให้ข้อมูลข่าวสาร การสนับสนุนทางสังคมมีผลต่อภาวะจิตใจ อารมณ์

มีขอบเขตครอบคลุมทั้งการให้ และการรับจากบุคคลในครอบครัว อาทิ บิดา มารดา ญาติพี่น้อง และจากเพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน รวมทั้งบุคลากรวิชาชีพต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน

สุปราณี แก้วเพชร (2542 : 38-39) อธิบายว่า การสนับสนุนทางสังคมหมายถึง การที่บุคคลในชุมชนให้ความรักความเอาใจใส่ ให้การยอมรับ เห็นคุณค่า ยอมรับในการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และมีความรู้สึกผูกพันเอื้ออาทรกันในสังคม รวมไปถึงการให้ความช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ เช่น ในรูปของวัตถุสิ่งของ ข้อมูลข่าวสาร การให้คำแนะนำ ให้ความคิดเห็น ให้ความเวลาและแรงงาน เป็นต้น

จากความหมายของแรงสนับสนุนทางสังคมที่กล่าวมาผู้วิจัยสรุปได้ว่า แรงสนับสนุนทางสังคม หมายถึง เป็นการสนับสนุนที่ผู้สูงอายุได้รับการติดต่อกับบุคคลในสังคม เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ ได้แก่ ความรักความอบอุ่น สิ่งของเครื่องใช้ เงินทอง การให้คำปรึกษา และข้อมูลข่าวสารแก่ผู้สูงอายุ

2.3.2 ชนิดของแรงสนับสนุนทางสังคม

ได้มีผู้แบ่งชนิดของแรงสนับสนุนทางสังคมไว้หลายแหล่งด้วยกัน ดังนี้ คือ ซิดนีย์ คอบบ์ (Sidney Cobb. 1979 : 93 อ้างใน รัชณี เบญจธนัง. 2537: 93) ได้แบ่งแรงสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 3 ชนิดคือ

- 1) แรงสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (Emotional Support) เป็นข้อมูลที่ทำให้บุคคลเชื่อว่าเขาได้รับความรัก ความเอาใจใส่ ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดผูกพันกัน
- 2) แรงสนับสนุนด้านการยอมรับและเห็นคุณค่า (Esteem Support) เป็นความรู้สึกที่บอกให้ทราบว่าบุคคลนั้นมีคุณค่า บุคคลอื่นยอมรับและเห็นคุณค่ามันด้วย
- 3) แรงสนับสนุนด้านการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม (Socially Support or Network) เป็นการแสดงที่บอกให้ทราบว่า บุคคลนั้นเป็นสมาชิก หรือเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายของสังคมและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน

คาห์น (Kahn.1979 : 85 อ้างใน ภัทรพงศ์ ประกอบผล. 2534 : 49) ได้แบ่งแรงสนับสนุนทางสังคม ออกเป็น 3 ชนิดคือ

- 1) ความผูกพันทางด้านอารมณ์ และความคิด (Affection) เป็นการแสดงออกถึงอารมณ์ในทางบวกของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลหนึ่ง ซึ่งแสดงออกในรูปของความผูกพัน การยอมรับนับถือ
- 2) การยืนยันและการรับรองพฤติกรรมซึ่งกันและกัน (Affirmation) เป็นการแสดงออกถึงความเห็นด้วย การยอมรับในความถูกต้องเหมาะสมทั้งการกระทำและความคิดของบุคคล

3) การให้การช่วยเหลือ (Aid) เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่น โดยการให้สิ่งของหรือความช่วยเหลือโดยตรง เช่น วัตถุ เงิน ข้อมูล ข่าวสาร

เฮ้าส์ (House.1984 อ้างใน ลำเนาวิ เรื่องยศ. 2535 : 19) แบ่งแรงสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 4 ชนิด คือ

1. แรงสนับสนุนทางด้านอารมณ์ (Emotional Support) เป็นการให้ความรักความใกล้ชิดสนิทสนม รับฟัง แสดงความยกย่อง และแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจ
2. แรงสนับสนุนด้านการประเมินตนเอง (Appraisal Support) เป็นการให้ข้อมูลย้อนกลับเพื่อนำไปใช้ประเมินตนเองของบุคคล
3. แรงสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร (Information Support) เป็นการให้ความช่วยเหลือบุคคลด้านข้อมูลข่าวสาร คำแนะนำ สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่
4. แรงสนับสนุนทางด้านสิ่งของ เงินทองและแรงงาน (Instrumental Support) เป็นพฤติกรรมการช่วยเหลือโดยตรงต่อความจำเป็นของบุคคล เช่น เงินทอง สิ่งของ แรงงานและการเสียสละเวลาช่วยเหลือกิจกรรม

2.3.3 แหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคม

แหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคม มีความสำคัญต่อชนิดและปริมาณของแรงสนับสนุนทางสังคมที่ได้รับ เนื่องจากชนิดของแรงสนับสนุนทางสังคม จะเปลี่ยนแปลงไปตามแหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคม บุคคลทุกคนในสังคม ไม่ได้เป็นแหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคมทั้งหมด นอกจากผู้ที่อยู่ในระบบหรือเครือข่ายทางสังคม (Social Network) เท่านั้น (Thoits. 1982 : 148 อ้างใน กัทรพงษ์ ประกอบผล. 2535 : 51) ส่วนใหญ่แล้วแหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคมจะมีมาจากสองแหล่งใหญ่ ๆ ได้แก่ ครอบครัว เพื่อน ญาติ คู่สมรส เป็นแหล่งที่หนึ่ง แหล่งที่สอง มาจากกลุ่มสังคมในระดับชุมชน เช่น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมงาน บุคคลในวิชาชีพ อาสาสมัคร

แมคเอลวิน (MacElveen. 1978 : 321 - 327 อ้างใน จริยวัตร คมพักษณ์. 2532 : 321 - 327) ได้แบ่งกลุ่มของบุคคลที่เป็นแหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคมออกเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มเครือญาติ เป็นกลุ่มที่มีความผูกพันกันมาก มีปฏิสัมพันธ์กันหลายชนิด และสม่ำเสมอ ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ร่วมกัน และมีการติดต่อสัมพันธ์กันบ่อยครั้ง
2. กลุ่มที่ไม่ใช่เครือญาติ เป็นกลุ่มที่บุคคลเลือกติดต่อด้วยเหตุผลส่วนตัว มีความสนใจหรือค่านิยมที่เหมือนกัน กลุ่มนี้มักจะเป็นกลุ่มเพื่อนที่มีอายุใกล้เคียงกัน มีการดำเนินชีวิตใกล้เคียงกัน

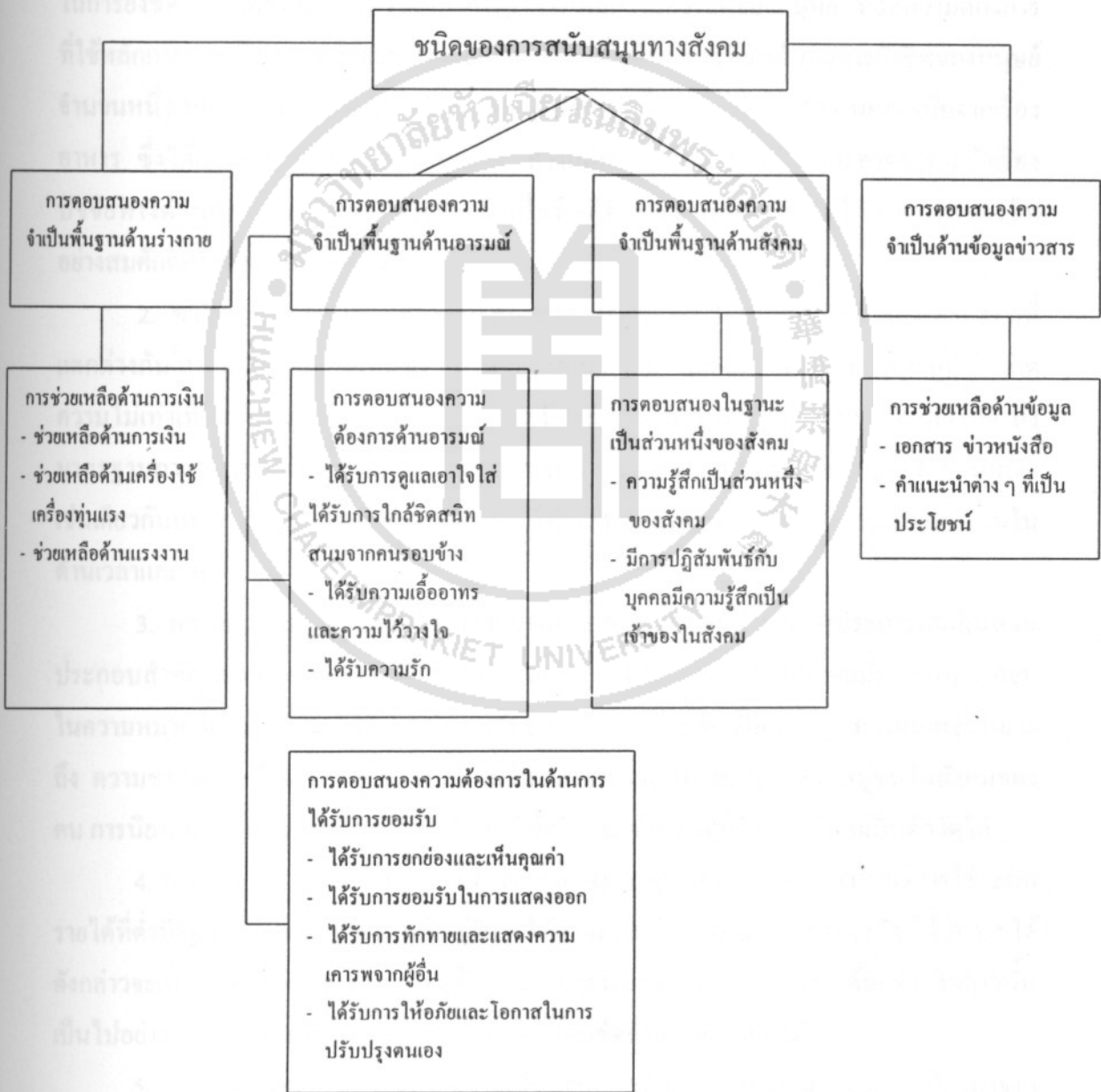
โดยทั่วไปแล้วแหล่งของแรงสนับสนุนที่สำคัญที่สุดจะเป็นกลุ่มเครือข่าย ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และให้การช่วยเหลือซึ่งกันและกันบ่อยครั้ง รองลงมาจะเป็นกลุ่มเพื่อน แต่อย่างไรก็ตาม ความต้องการแรงสนับสนุนทางสังคมจากแหล่งต่าง ๆ จะขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น ภาวะสุขภาพ ความต้องการของบุคคลเป็นต้น ดังเช่นบุคคลที่กำลังอยู่ในระหว่างการเจ็บป่วย ย่อมต้องการความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสารที่เป็นความรู้ในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับสุขภาพ ดังนั้น การศึกษาถึงแรงสนับสนุนทางสังคมครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงกำหนดแหล่งของแรงสนับสนุนทางสังคมที่ผู้สูงอายุได้รับจากบุคคล 2 กลุ่ม ตามแนวคิดของ แมคเอลวิน (MacElveen. 1978 : 321 - 327 อ้างใน จริยวัตร คมพักษ์. 2532 : 89) คือ กลุ่มเครือข่าย ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว ประกอบด้วย สามี ภรรยา บุตร หลาน ญาติ กลุ่มที่ 2 เป็นกลุ่มที่ไม่ใช่เครือข่าย ได้แก่ เพื่อนซึ่งแยกเป็น เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมวัย กลุ่มสังคม หน่วยงานและชุมชน

การที่บุคคลจะเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมได้นั้น จำเป็นต้องได้รับการสนับสนุน การให้กำลังใจจากบุคคลใกล้ชิดอย่างสม่ำเสมอ จากการศึกษาของ ฉวีวรรณ แก้วพรหม (2531 : 72) ที่ได้ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการสนับสนุนทางสังคมและสุขภาพจิตของผู้สูงอายุในชมรมผู้สูงอายุกรุงเทพมหานคร จากกลุ่มตัวอย่าง 122 คน พบว่า การสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับสุขภาพจิตของผู้สูงอายุ อัมพร ศิริวิไล (2532 : 72) ได้ศึกษาประสิทธิผลของแรงสนับสนุนทางสังคมต่อความซึมเศร้าของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านบางแค พบว่า ผู้สูงอายุกลุ่มที่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมมีความซึมเศร้าน้อยกว่าผู้สูงอายุกลุ่มที่ไม่ได้รับการสนับสนุนทางสังคม เสาวลักษณ์ แยมตรี (2532 : 56) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสนับสนุนทางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมการเรียนรู้ในโปรแกรมการออกกำลังกายของผู้สูงอายุในชุมชน โดยศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุกลุ่มควบคุม 30 คน กลุ่มทดลอง 30 คน กลุ่มทดลองจะได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวและเครือข่าย ผลการศึกษาพบว่า การสนับสนุนทางสังคมมีผลให้กลุ่มทดลองเรียนรู้เกี่ยวกับการออกกำลังกายได้ดีขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพไปในทางที่ดีขึ้นกว่ากลุ่มควบคุมที่ไม่ได้รับการสนับสนุนทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ มณฑา เจริญกุล (2534 : 47) ศึกษาถึงแรงสนับสนุนทางสังคม ความสามารถในการดูแลตนเอง และภาวะสุขภาพของผู้สูงอายุ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่าง 100 ราย ที่มารับบริการที่ศูนย์ส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ วิทยาลัยพยาบาลพุทธชินราช พิษณุโลก พบว่าการสนับสนุนทางสังคมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับความสามารถในการดูแลตนเอง และภาวะสุขภาพ

จากความสำคัญของแรงสนับสนุนทางสังคมที่มีต่อชีวิตของผู้สูงอายุดังที่กล่าวมา ผู้วิจัยจึงกำหนดให้แรงสนับสนุนเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของผู้สูงอายุยากจน ซึ่งมีผลต่อสภาพความยากจนและการได้รับการตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ โดยจะศึกษาการสนับสนุน

ทางสังคมจากครอบครัว เพื่อนบ้าน เพื่อนร่วมวัย และกลุ่มสังคมอื่น ๆ ในด้านการสนับสนุนเงินทอง สิ่งของ ความรัก การดูแลเอาใจใส่ การให้คำปรึกษา การช่วยเหลือพาไปในที่ต่างๆ ไปจนถึงบริการทางสังคมที่ได้รับหรือได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มสังคมและชุมชนด้วย (แผนภูมิที่ 2.1)

แผนภูมิที่ 2.1
แสดงรายละเอียดของการสนับสนุนทางสังคม

2.4 แนวคิดเกี่ยวกับความยากจน

2.4.1 ความหมายของความยากจน

เมธี ครองแก้ว (2523 : 10 - 13 อ้างใน ประภากร โกมลิมศรี. 2544 : 6) สรุปความหมายหรือนิยามของคำว่าความยากจนได้หลากหลายแง่มุม โดยมีได้มีแต่ความยากจนเงินทองหรือฐานะทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว ดังนี้

1. ความยากจน หมายถึง ความอึดคักขัดสน (Economic Insufficiency) หรือความมีไม่พอในการยังชีพ โดยเกี่ยวกับเรื่องความต้องการอาหารเพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ หรือความต้องการที่ใช้หลักกายภาพเป็นเกณฑ์สำหรับคำนวณหารายได้ เพื่อซื้ออาหารที่จำเป็นต่อการยังชีพของมนุษย์จำนวนหนึ่ง นอกจากนั้นยังนับรวม ถึงความต้องการขั้นด้าอื่น ๆ เข้าไปอีกด้วย นอกเหนือจากเรื่องอาหาร ซึ่งได้แก่ ความต้องการสินค้าอุปโภค ความต้องการทางด้านจิตใจ และอาจจะรวมถึงเรื่องปัจจัยทางด้านศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นและขาดเสียไม่ได้ต่อการครองชีพอย่างสมศักดิ์ศรีของความเป็นคนด้วย

2. ความยากจน หมายถึง ความไม่เสมอภาค (Economic Inequality) ภาวะการครองชีพที่แตกต่างกันไปจากลักษณะอันเป็นปทัสถานของแต่ละสังคม และเน้น ความแตกต่างที่ทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันทั้งในด้านการบริโภค การมีสิทธิและโอกาสต่าง ๆ ฯลฯ โดยพิจารณาถึงมาตรฐานการครองชีพที่ถือว่าเป็นความยากจนในสังคมหนึ่ง หรือในเวลาหนึ่งซึ่งอาจไม่เป็นเช่นเดียวกันกับอีกสังคมหนึ่งหรืออีกเวลาหนึ่งก็ได้เพราะมาตรฐาน ดังกล่าวมีความแตกต่างกันในด้านเวลาและสถานที่

3. ความยากจน หมายถึง ความขาดแคลน (Deprivation) ปัจจัยบางประการอันเป็นส่วนประกอบสำคัญของภาวะการครองชีพที่เป็นแบบแผนทั่วไปของมวลชนในสังคมนั้น ความยากจนในความหมายนี้เป็นการนิยามที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย โดยในประเทศด้อยพัฒนา ความยากจนหมายถึง ความขาดแคลนปัจจัยหรือโอกาสที่จำเป็นในการเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของ หมู่ชนในสังคมของตน การนิยามความยากจนในความหมายนี้ อาจใช้เป็นเกณฑ์ทางพฤติกรรมบริโภคเป็นตัววัดได้

4. ความยากจน หมายถึง ความต้องการพึ่งพา (Dependency) พิจารณาในแง่การใช้ระดับรายได้ที่ต่ำกว่ารัฐบาลมีโครงการช่วยเหลือ ผู้มีรายได้ต่ำ แต่ไม่มีอะไรมาเป็นหลักประกันได้ว่า รายได้ดังกล่าวจะเป็นตัวจุดเริ่มของการ หลุดพ้นจากภาวะความยากจน เพราะรายได้ขั้นต่ำดังกล่าวนั้น เป็นไปอย่างคร่าว ๆ และไม่สามารถที่จะกำหนดให้แน่ชัดถึงความยากจนได้

5. ความยากจน หมายถึง ความเป็นปัญหาในสังคม (Dis-economics) เนื่องมาจากความยากจนซึ่งทำให้เป็นปัญหาต่อสังคม เช่นที่ รันส์ทรี (Rawntree. 1961 : 102 - 103 อ้างใน

อุดม ทุมโฆษิต. 2536 : 16 - 17) ได้นิยามว่า ความยากจนที่แท้จริงเป็นภาวะความไม่พอเพียง (Insufficient) ในสารอาหาร ภาวะโภชนาการและปัจจัยในการดำรงชีพที่จำเป็น

จากความหมายของความยากจนที่กล่าวมาทั้งหลาย ประภากร โภทมิศร์ (2544 : 7) กล่าวว่า ความหมายโดยทั่วไปของความยากจนว่ามีความหมายกว้าง ไม่เพียงแต่เป็นความขาดแคลนเงินเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงความอึดอัดขัดสน ความไม่เสมอภาคหรือได้รับไม่เท่าเทียมผู้อื่น หรือพึ่งพาตนเองไม่ได้ รวมไปถึงการขาดโอกาสต่าง ๆ และการขาดแคลนในแง่ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งสิ่งต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นทำให้บุคคลที่ตกอยู่ในสภาพนั้น ต้องครองชีพอยู่อย่าง ไม่สมศักดิ์ศรี เช่นคนอื่น

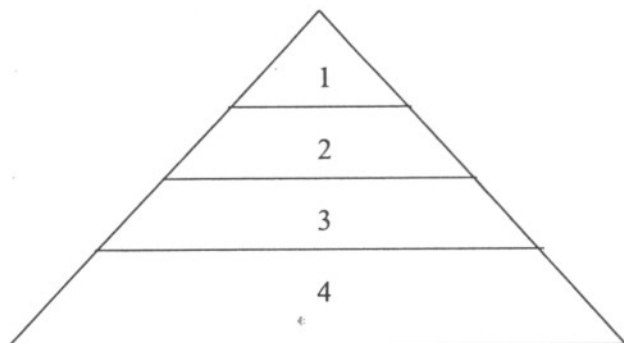
จงจินต์ โสภณภรณ์ (2527 : 17) ได้อธิบายความหมายของความยากจนในเชิงของ รายได้ ซึ่งโดยทั่วไปในแต่ละสังคม จะมีสมาชิกที่มีความพร้อมและความสมบูรณ์แตกต่างกันออกไป ทั้งทางสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ กล่าวคือ ในแต่ละสังคมนั้น จะมีสมาชิกแบ่งออกได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

1. ผู้มีรายได้สูง พวกนี้สามารถช่วยเหลือตนเองได้มีความสุขสบายด้วยทรัพย์สินเงินทอง
2. ผู้มีรายได้ปานกลาง เป็นคนที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ตามอัธยาศัยไม่ค่อยมีปัญหามากนัก
3. ผู้มีรายได้น้อยได้แก่ พวกที่ยากจนมีความเดือดร้อนบ้าง แต่ก็สามารถช่วยเหลือตนเองได้ในบางเรื่อง
4. ผู้ที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ พวกนี้ได้แก่ พวกที่เกิดมาก็พบแต่ปัญหา และไม่สามารถจะช่วยเหลือตนเองได้ เป็นพวกที่ต้องรับบริการจากบุคคลอื่นซึ่งมีหลายประเภทด้วยกัน

กลุ่มรายได้ทั้ง 4 กลุ่มนี้ กลุ่มที่ 4 กลุ่มยากจนที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้มีมากที่สุดในสังคมอยู่เป็นฐานล่างของสังคม ถัดมาคือกลุ่มที่ 3 เป็นกลุ่มยากจน ถัดมาคือกลุ่มรายได้ปานกลางส่วนกลุ่มบนสุดคือกลุ่มรายได้สูงซึ่งมีจำนวนน้อยกว่ากลุ่มอื่น ๆ มาก (แผนภูมิที่ 2.2)

แผนภูมิที่ 2.2

แสดง โครงสร้างประชากรจำแนกตามรายได้

จะเห็นได้ว่า ผู้ที่ไม่สามารถจะช่วยเหลือตนเองได้ ซึ่งนับเป็นประเภทที่ 4 นั้นมีจำนวนมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประชากรกลุ่มอื่น ๆ ซึ่งถ้าหากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐและหน่วยงานอื่น ๆ แล้ว จะทำให้สังคมต้องเกิดปัญหาและความยุ่งยากต่าง ๆ ย่อมตามมามากมาย ดังนั้น ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องจึงพยายามจัดมาตรการทางสังคม ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือและบรรเทาปัญหาของบุคคลกลุ่มนี้

กล่าวโดยสรุปความหมายของความยากจน ที่ผู้วิจัยใช้ในการวิจัยสำหรับผู้สูงอายุยากจน หมายถึง ความอดคัดขัดสน ความไม่เสมอภาคหรือได้รับไม่เท่าเทียมผู้อื่น รวมไปถึงการขาดโอกาสต่าง ๆ ได้แก่ ความยากจนเงิน ความจนทางทรัพยากรธรรมชาติ ความยากจนทางสังคม ความยากจนทางการศึกษา และความยากจนทางวัฒนธรรม

2.4.2 ลักษณะของความยากจน

กนกศักดิ์ แก้วเทพ (2523 : 1 - 2) แบ่งลักษณะความยากจนเป็น 2 ลักษณะได้แก่ ความยากจนสัมบูรณ์ และความยากจนที่มีลักษณะสัมพัทธ์

1. ความยากจนสัมบูรณ์ (Absolute Definition) วัดความยากจนจากรายได้และรายจ่ายเป็นสำคัญ กล่าวคือ พิจารณาวามีคนอยู่เป็นจำนวนเท่าใดที่มีรายได้น้อยกว่าระดับค่าครองชีพที่จำเป็นขั้นต่ำสุดที่มนุษย์จะดำรงชีพอยู่ได้ ซึ่งเรียกว่าเส้นความยากจน (Poverty Line) ถ้ารายได้ของคนส่วนใหญ่ในประเทศมีระดับต่ำกว่าเส้นความยากจนที่กำหนดเอาไว้ ก็แสดงว่าประเทศนั้น ๆ มีความยากจนอยู่เป็นจำนวนมาก และในทางตรงกันข้ามถ้ารายได้ของประชาชนส่วนใหญ่อยู่เหนือกว่า เส้นความยากจนก็หมายความว่า มีคนส่วนน้อยเท่านั้นที่ยากจน

2. ความยากจนที่มีลักษณะสัมพัทธ์ (Relative Definition) ความยากจนในลักษณะนี้ไม่มุ่งดูว่ามีจำนวนคนยากจนว่าควรเป็นเท่าไร แต่มุ่งที่จะศึกษาถึงความเหลื่อมล้ำหรือความไม่เท่าเทียมกันทางรายได้ (Income Inequality) และความเป็นอยู่ระหว่างคนกลุ่มต่างๆ ในสังคม 5 กลุ่ม คือ กลุ่มรวย (Rich) กลุ่มคนค่อนข้างรวย (Upper - Middle) กลุ่มปานกลาง (Middle) กลุ่มค่อนข้างจน (Lower - Middle) และกลุ่มจน (Poor) ว่าควรแบ่งทรัพย์สินและรายได้ที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างไร ซึ่งก็คือการกระจายรายได้

2.4.3 ตัวชี้วัดความยากจน

จากความหมายและลักษณะความยากจนที่มีหลายแง่มุมและมีความซับซ้อนดังกล่าวจึงได้มีผู้ศึกษา ตัวชี้วัดที่จะบ่งชี้ถึงความยากจน หรือแนวโน้มที่คนจะอยู่ในภาวะยากจนหลายแบบหลายประเภท เช่น

คักวานี และคณะ (Kakwani and Medhi, 1997 อ้างใน เมธี ครอบแก้ว, 2543 : 7) กล่าวถึงคุณลักษณะของความยากจนที่ค้นพบในการวิจัย เรื่อง Poverty in Thailand ที่เป็นข้อเท็จจริงของความยากจนบางประการ เช่น

1. เนื่องจากความยากจนเพิ่มขึ้นไปตามขนาดของครอบครัว ปรากฏเป็นหลักฐานที่เด่นชัดว่า ครอบครัวขนาดใหญ่ก็นำไปสู่ความยากจน

2. ครอบครัวที่ผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว มีความเป็นไปได้ที่จะยากจนกว่าครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัว โดยมีข้อสังเกตว่าครอบครัวที่มีผู้หญิงเป็นหัวหน้าครอบครัวมักกระจุกอยู่ภายในและรอบ ๆ กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีโอกาสมีรายได้สูง

3. ความยากจนในหมู่หัวหน้าครอบครัวที่เป็นเกษตรกรนั้นสูงที่สุด

4. ภาวะความยากจนลดลงตามระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว คนจนมีระดับการศึกษาต่ำกว่าคนไม่จน

5. ภาวะความยากจนเพิ่มขึ้นอย่างเป็นที่น่าสังเกตกับครัวเรือนที่มีหัวหน้าอายุ 70 ปีขึ้นไป

6. คนจนนั้น ปกติจะพบได้ในกิจการเกี่ยวกับเกษตรกรรม

ชาติติยา วรรณสูตร (2535 : 6 - 10) ระบุถึงสาเหตุของความยากจน 4 ประการ คือ

1. การสูญเสียคุณลักษณะธรรมชาติและคุณลักษณะโครงสร้างครอบครัว

2. ความเหลื่อมล้ำเพิ่มขึ้น งานหนักไม่ได้รับผลตอบแทนคุ้มค่าและการขาดอำนาจต่อรอง

3. การขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองและครอบครัว

4. สังคมชนบทตกอยู่ในสภาพวิกฤตเพิ่มขึ้น

วิจิตร ระวิวงศ์ และคณะ (2542 : 21) ระบุถึงสาเหตุของความยากจน 8 ประการ คือ

1. ต้องพึ่งพาธรรมชาติและดินฟ้าอากาศในการเกษตร

2. การขาดปัจจัยการผลิต เช่น เกษตรกรขาดที่ทำกิน ขาดแคลนทุนและวัสดุอุปกรณ์

การผลิต ทำให้ต้องกู้ยืมเงินจากธนาคารและนายทุน

3. การขาดอำนาจต่อรองเพราะผู้กำหนดราคาสินค้าคือ ผู้มีอำนาจต่อรองเหนือกว่า

4. การขาดความรู้และทักษะ จึงได้ค่าจ้างต่ำ

5. การขาดความขยันหมั่นเพียร คือ ขาดอิทธิบาท 4 ไม่รักงาน ไม่สู้งาน ไม่ใส่ใจในงาน

6. ขาดการประหยัดและอดออม

7. ภาวะเศรษฐกิจ ทำให้คนจนจนยิ่งขึ้น อำนาจการซื้อลดลง

8. การมีวเมาในอบายมุข โดยเฉพาะการพนันและสุรา

วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ (2543 : 11) ได้สร้างแบบจำลององค์ประกอบสำคัญของตัวชี้วัดความยากจน ที่ได้จากการศึกษาความยากจนดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย 7 รายการ โดยครอบคลุมความยากจนด้านอื่น ๆ อีกหลายด้าน ดังนี้ (แผนภูมิที่ 2.3)

1. เงิน

2. จนทรัพยากรและสิ่งแวดลอม

3. จนทางสังคม ขาดความรัก ความเอาใจใส่ ความล่มสลายของสถาบันครอบครัว และชุมชน

4. จนทางการเมือง ขาดการมีส่วนร่วมทางการเมือง การปกครอง

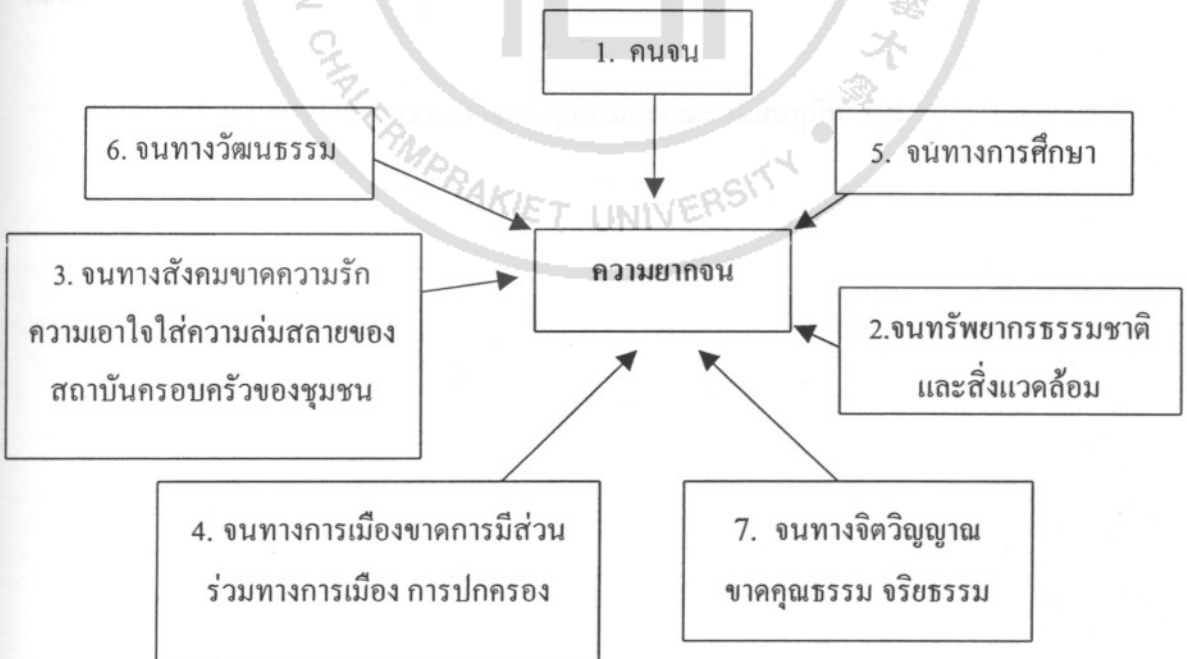
5. จนทางการศึกษา

6. จนทางวัฒนธรรม

7. จนทางจิตวิญญาณ ขาดคุณธรรม - จริยธรรม

แผนภูมิที่ 2.3

แสดง แบบจำลองกรอบแนวคิดด้านตัวชี้วัดความยากจน

ที่มา: วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ. 2543 : 11.

จากผลการศึกษาของวันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ (2543 : 95) ซึ่งศึกษาความยากจนดักดาน ในภาคเหนือของประเทศไทย ตามกรอบแนวคิดในแผนภูมิที่ 2.3 โดยได้ทำการศึกษาชุมชนที่มีความยากจนดักดานในจังหวัดเชียงใหม่ พะเยา อุตรดิตถ์และกำแพงเพชร พบลักษณะต่างๆ ที่สนับสนุนว่าตัวชี้วัดตามกรอบแนวคิดเป็นเครื่องชี้วัดความยากจนทุก ๆ ด้าน เช่น

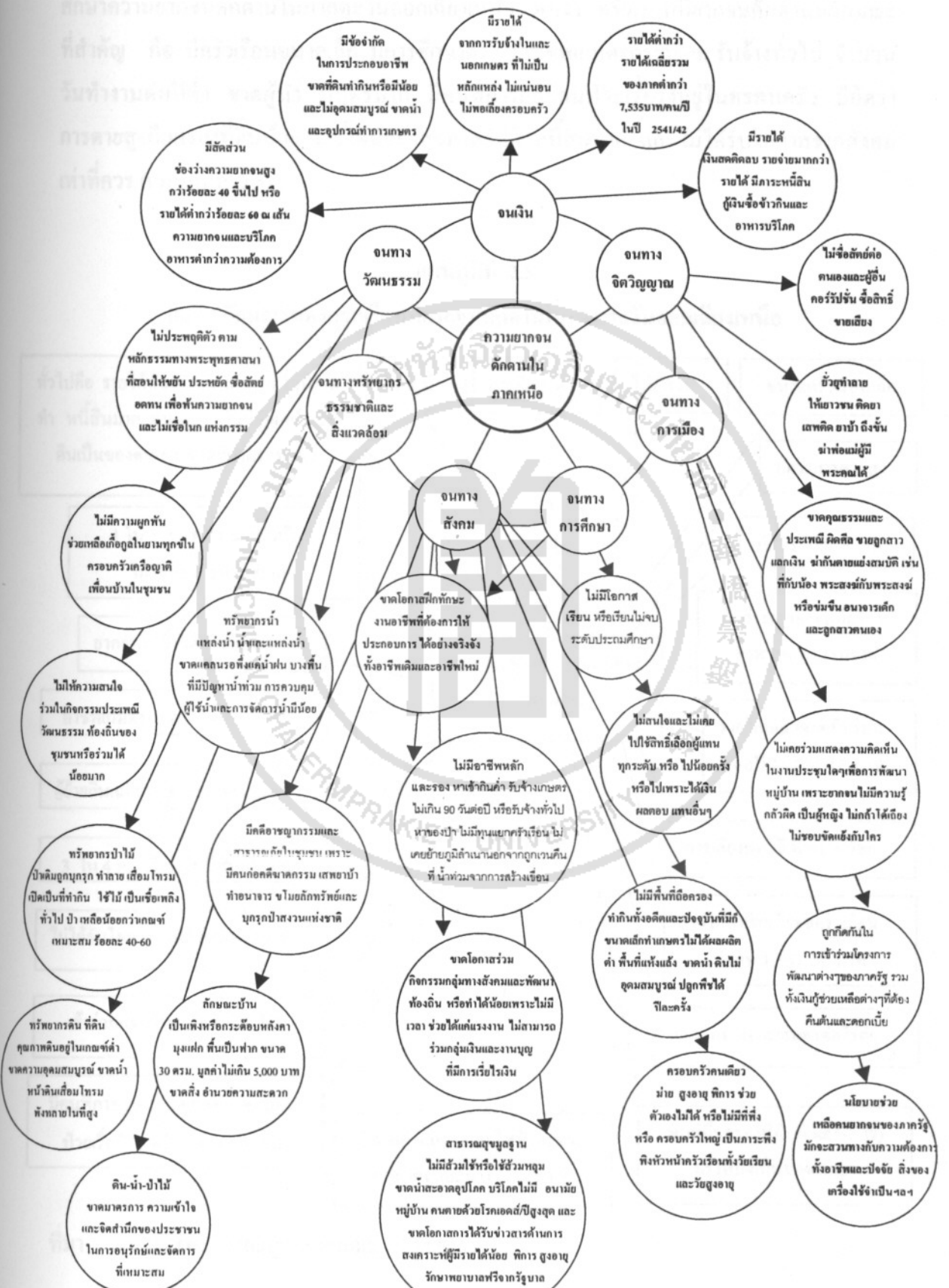
1. ความยากจนเงิน คือ มีรายได้น้อย ขาดที่ทำกิน ขาดอุปกรณ์ทำการเกษตร มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน และมีรายจ่ายมากกว่ารายได้
2. ความจนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ที่ดินเสื่อมโทรม ขาดน้ำ ขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า และการจัดการที่เหมาะสม ฯลฯ
3. ความยากจนทางสังคม มีคดีอาชญากรรมมาก ไม่มีอาชีพ ขาดกิจกรรมกลุ่ม ขาดสาธารณสุขมูลฐาน บ้านไม่ถูกสุขลักษณะ มีครอบครัวไม่สมบูรณ์มาก หรือเป็นครอบครัวใหญ่ ที่มีคนพึ่งพิงมาก (คนแก่-เด็ก)
4. ความจนทางวิญญาณ ไม่ซื่อสัตย์ต่อตนเอง ประพฤติผิดศีลธรรม(ขายลูกสาว ฆ่ากันเอง ในครอบครัว ข่มขืน ฯลฯ) ดิเคยาเสพติด
5. ความยากจนทางการศึกษา ขาดโอกาสทางการศึกษา เรียนไม่จบ
6. ความยากจนทางวัฒนธรรม ไม่ประพฤติปฏิบัติตัวตามคำสอนของศาสนา ไม่ซื่อสัตย์ ไม่ประหยัด อดออม ไม่ซื่อสัตย์ ไม่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันไม่สนใจและมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรม

ผลการวิจัยของวันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ (แผนภูมิที่ 2.4)

แผนภูมิที่ 2.4

แสดงลักษณะความจงดักดานในภาคเหนือของประเทศไทย

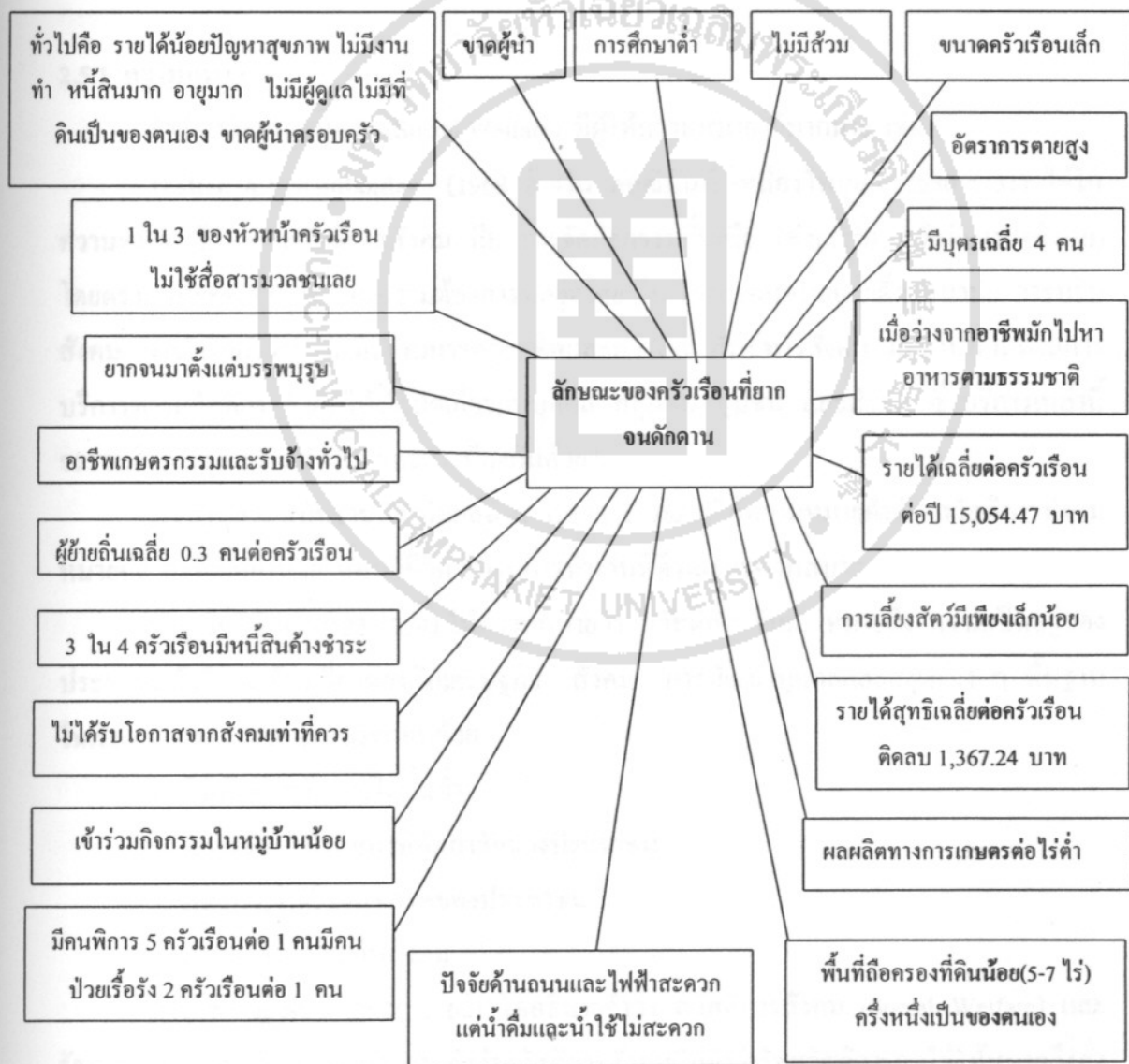

ที่มา : วันเพ็ญ สุรฤกษ์ และคณะ 2534 : 95.

พิกษณัฎฐี ฉายะภุติ และคณะ (2543 : 11 อ้างในประภากร โกมลมิศร์. 2544 : 16)
 ศึกษาความยากจนดักดานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ครัวเรือนที่ยากจนดักดานมีลักษณะที่สำคัญ คือ มีครัวเรือนขนาดเล็ก มีการศึกษาต่ำ มีอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป จำนวนวันทำงานต่อปีต่ำ ขาดผู้นำ มีบุตรมาก มีคนพิการและคนป่วยเรื้อรังอยู่ในครอบครัว มีอัตราการตายสูงถือครองที่ดินน้อย รายได้น้อย สุขภาพไม่ดี หนี้สินมาก และไม่ได้รับโอกาสจากสังคมเท่าที่ควร (แผนภูมิที่ 2.5)

แผนภูมิที่ 2.5

แสดง ลักษณะของครัวเรือนที่ยากจนดักดานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ที่มา : พิกษณัฎฐี ฉายะภุติ และคณะ. 2543 : 11.

ในการศึกษาความยากจนครั้งนี้ ผู้วิจัยจักได้นำผลการวิจัย และตัวชี้วัดต่างๆ เกี่ยวกับความยากจนที่กล่าวมา นำมาใช้กำหนดลักษณะสภาพความยากจนของผู้สูงอายุ ดังนี้

1. ความยากจนที่วัดจากภาวะการเงินและการมีสิ่งของเครื่องใช้
2. ความยากจนที่วัดจากการต้องทำงานหาเลี้ยงชีพ เพื่อตนเองและครอบครัว
3. ความยากจนที่วัดจากการไร้ญาติขาดมิตร ไร้ผู้ดูแล
4. ความยากจนที่เกิดจากการมีครอบครัวขนาดใหญ่ที่ไม่มีศักยภาพ
5. ความยากจนในแง่การขาดโอกาสในการได้รับบริการทางสังคม

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

2.5.1 ความหมาย

คำว่า สวัสดิการสังคม (Social Welfare) มีผู้ให้ความหมายไว้มากมาย เช่น **Walter A.Friendlander** (1968 อ้างใน พฤษนิรันดร์ เหลืองไพบุลย์ : 2530 : 31) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “สวัสดิการสังคม คือ การจัดกิจกรรมขึ้นเพื่อ (ส่งเสริม) สวัสดิการ (สังคม) โดยตรงแก่ประชาชน ในด้านความต้องการที่อยู่อาศัย ในเรื่องครอบครัวและเด็ก อนามัย การปรับสังคม การใช้เวลาว่าง มาตรฐานการครองชีพและความสัมพันธ์ทางสังคม และในส่วนด้านการบริการทางสวัสดิการสังคมให้ปฏิบัติเกี่ยวกับบุคคล กลุ่มชน ชุมชน และสังคม ซึ่งบริการเหล่านี้จะรวมถึงการดูแล การรักษา และการป้องกันด้วย”

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525 : 782) ให้ความหมายคำว่า สวัสดิการสังคม หมายถึง สิ่งที่เอื้ออำนวยให้คนมีชีวิต สภาพการทำงานที่ดี และสะดวกสบาย

เรณู โชติดิลล (2523 : 234) ให้ความหมายว่า สวัสดิการสังคม หมายถึง ความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไปทุกด้านเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ สังคม การพัฒนาบุคคลและกลุ่มต่าง ๆ พื้นฐานในเรื่องสวัสดิการสังคมจะประกอบด้วย

1. มีหลักประกันรายได้ขั้นต่ำ
2. มีการจัดหาบ้านช่องที่พักอาศัยของประชาชน
3. มีบริการในเรื่องสุขภาพของประชาชน
4. มีระบบการประกันสังคม

มาริสตา กูเพิซ (2526 : 62) ได้อธิบายคำว่า สวัสดิการสังคม (Social Welfare) และรัฐสวัสดิการ (Welfare State) ว่า คำว่าสวัสดิการสังคมกับคำว่ารัฐสวัสดิการถูกใช้ให้หมายถึงสิ่งเดียวกันในการสื่อความหมาย คำว่า Welfare State ใช้สื่อความหมายให้หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ต่อไปนี้

1. เป็นกลไกที่รัฐพึงนำมาใช้ในการกระจายความเป็นอยู่ที่ดีให้เกิดขึ้นเท่าเทียมกันในสังคม โดยเฉพาะระหว่างผู้ที่มั่งมีกับผู้ที่ยากจน

2. การที่รัฐจะให้ความคุ้มครองในเรื่องมาตรฐานขั้นต่ำของรายได้ โภชนาการ สุขภาพอนามัย ที่อยู่อาศัย และการศึกษาแก่ประชาชนของคนอย่างเท่าเทียมกัน

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (มปป. : 15 - 16) ได้สรุปความหมายของงานสวัสดิการสังคม โดยกล่าวว่าการให้คำจำกัดความของงานสวัสดิการสังคมนั้น แต่ละคนจะให้ความหมายที่ครอบคลุมไปยังลักษณะงานต่าง ๆ ที่มีอยู่ในความรับผิดชอบของตน เช่น มีการตีความกลุ่มเป้าหมายของงานสวัสดิการสังคมในระดับกว้าง ซึ่งหมายถึงมนุษย์หรือกลุ่มชนโดยส่วนรวมอย่างไรก็ตาม จากการพิจารณาเป้าหมายที่จะมุ่งไปสู่งานสวัสดิการสังคมนั้น มีความหมายมุ่งไปในทิศทางเดียวกัน คือมีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนได้รับการตอบสนองทางด้านปัจจัย 4 อันจะนำไปสู่สภาพความมั่นคงทางสังคมเป็นประการสำคัญ

คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ (2540 : 4) นิยามคำว่า สวัสดิการสังคมว่า หมายถึง ระบบการจัดบริการสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคม อันเนื่องมาจากการที่ประชาชนไม่สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ทางสังคมของตนเองได้ และบริการดังกล่าวจะตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของประชาชน และความมั่นคงทางสังคมในระดับมาตรฐานเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

จากความหมายหลากหลายของสวัสดิการสังคม ผู้วิจัยจึงได้สรุปความหมายที่จะใช้ในการศึกษาการจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุยากจนครั้งนี้ว่า หมายถึง การจัดบริการสังคม เพื่อให้ความช่วยเหลือ และบรรเทาปัญหาของผู้สูงอายุยากจนทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ

2.5.2 ขอบเขตของงานสวัสดิการสังคม

ขอบเขตของงานสวัสดิการสังคมของแต่ละประเทศนั้น ขึ้นอยู่กับนโยบายสวัสดิการสังคม (Social Welfare Policy) ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความผาสุกของสมาชิกในสังคมเป็นหลัก มีขอบเขตดังนี้คือ

อิริคสัน (Erikson. 1981 : 66 อ้างในพฤตินันท์ เหลืองไพบุลย์. 2530 : 41)

1. เสริมสร้างสังคมโดยสมาชิกทุกคนได้รับการตอบสนองต่อความต้องการของตน

2. จัดหาบริการต่าง ๆ เพื่อให้บุคคลได้รับบริการต่าง ๆ นั้นตามความต้องการและสิทธิของตนที่ควรจะได้รับ

3. พยายามหลีกเลี่ยงเงื่อนไขของสังคมที่จะเป็นอุปสรรคในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงความต้องการของบุคคล

4. พัฒนาขอบข่ายของหน่วยงานด้านสวัสดิการสังคม ซึ่งจะช่วยให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมายให้ดียิ่งขึ้น

5. ปรับปรุงและขยายบริการที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลให้กว้างขวางกว่าเดิม

จากขอบเขตของงานสวัสดิการสังคมดังกล่าว จำลอง ศรีประสาธน์ (2531 : 9 - 12) ได้กล่าวถึงการดำเนินงานสวัสดิการสังคมว่าจำเป็นต้องจัดบริการต่าง ๆ ที่สำคัญและจำเป็น 6 สาขา คือ

1. การศึกษา
2. การสาธารณสุข
3. การจัดที่อยู่อาศัย
4. การประกันรายได้
5. การจ้างแรงงาน
6. การบริการสังคม ซึ่งประกอบด้วย
  - 6.1 บริการสำหรับครอบครัว
  - 6.2 บริการสวัสดิภาพเด็ก

บริการสังคมทั้ง 6 สาขาดังกล่าว มาริสสา ภูเพ็ชร (2535 : 17) ได้ระบุถึงระบบการจัดการสวัสดิการสังคมทุกสาขาที่สังคมจะต้องมีระบบการจัดการและวิธีการให้ความช่วยเหลือประชาชนของตน โดยใช้วิธีการ 3 วิธีควบคู่กันไป คือ

1. วิธีการช่วยเหลือแบบให้เปล่า เพื่อเสริมสร้างหรือสนับสนุนการแก้ปัญหาของผู้ประสบปัญหา

2. วิธีการป้องกันปัญหาด้วยการสร้างหลักประกันไว้ก่อนเกิดปัญหา

3. วิธีการของการจัดบริการสังคมที่จำเป็นต่อการยังชีพเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน เช่น บริการการศึกษา บริการป้องกันประเทศ บริการรักษาความปลอดภัย ฯลฯ

ซึ่งขอบเขตของงานสวัสดิการสังคมทั้งหมด ทั้งการแยกสาขา และระบบการให้บริการ ผู้วิจัยจึงได้นำไปกำหนดเป็นแนวทางในการศึกษาสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ได้รับต่อไป

2.5.3 ประเภทของงานสวัสดิการสังคม

ระบบสวัสดิการสังคมเป็นระบบที่รัฐจัดให้กับประชาชนเพื่อเป็นหลักประกันในชีวิตว่าประชาชนจะได้รับความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ ในระดับหนึ่ง ประกอบด้วย การประกันสังคม การประชาสงเคราะห์และการบริการสังคม (จิราลักษณ์ จงสถิตย์มัน. 2535 : 39 - 47)

1. การประกันสังคม (Social Insurance) เป็นโครงการบริการสังคมที่มุ่งคุ้มครองป้องกันไม่ให้ประชาชนผู้มีรายได้ประจำได้รับความเดือดร้อนในการดำรงชีพ ในลักษณะการสมทบเงินจากฝ่ายนายจ้าง ลูกจ้างและรัฐ ซึ่งการประกันสังคมนี้จะคุ้มครองประชาชนในยามประสบภัยพิบัติหรือเกิดวิกฤตการณ์ในชีวิต

2. การประชาสงเคราะห์ (Public Assistance) หรือการสงเคราะห์ประชาชน เป็นบริการช่วยเหลือประชาชนที่มีความเดือดร้อนหรือมีความจำเป็น รวมไปถึงการพัฒนา การป้องกันและแก้ไขปัญหาด้วย

3. การบริการสังคม (Social Services) เป็นบริการหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชน โดยแบ่งออกเป็นสาขาใหญ่ 6 สาขา ดังปรากฏใน 2.5.2 ซึ่งในปัจจุบันแผนพัฒนางานสวัสดิการสังคมและสังคมสงเคราะห์ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2540 – 2544) ได้ระบุประเภทของงานสวัสดิการสังคมไว้ 8 ประเภท ดังนี้

1. สวัสดิการด้านการศึกษา
2. สวัสดิการด้านสุขภาพอนามัย
3. สวัสดิการที่อยู่อาศัย
4. สวัสดิการแรงงาน
5. การประกันสังคม
6. นันทนาการ
7. ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
8. สวัสดิการแก่กลุ่มเป้าหมายพิเศษ ได้แก่
  - 8.1 เด็กและเยาวชน
  - 8.2 สตรี
  - 8.3 ผู้สูงอายุ
  - 8.4 ครอบครัว
  - 8.5 คนพิการ
  - 8.6 บุคคลเรื้อรังขอทาน
  - 8.7 ผู้ประสบภัย
  - 8.8 คนไทยต่างวัฒนธรรม
  - 8.9 ผู้ด้อยโทษ และผู้พ้นโทษ
  - 8.10 คนยากจน
  - 8.11 ผู้รับผลกระทบจากสิ่งแวดล้อม

8.12 กลุ่มเป้าหมายอื่น ๆ เช่น ทหาร ตำรวจที่บาดเจ็บจากการปฏิบัติหน้าที่ พระ
นักบวช แม่ชี ฯลฯ

2.5.4 สวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

สวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุเป็นบริการที่สังคมพึงจัดให้ กรณีศึกษาผู้สูงอายุที่ยากจน
โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ ดังนี้ คือ ศศิพัฒน์ ยอดเพชร
(2534 : 36)

1. เพื่อให้การสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือประสบปัญหาความ
ทุกข์ยากเดือดร้อนเนื่องจากยากจน ไร้ญาติขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู ไม่มีที่อยู่อาศัยอยู่กับครอบครัว
ไม่มีความสุข หรือไม่สามารอยู่ร่วมกับครอบครัวได้

2. เพื่อให้บริการแก่ผู้สูงอายุที่อยู่กับครอบครัวของคน แต่มีความต้องการบริการสงเคราะห์
ผู้สูงอายุบางอย่าง เช่น การรักษาพยาบาล ภาวะสุขภาพบำบัด นันทนาการ ฯลฯ ทั้งนี้ เพื่อให้บริการ
สงเคราะห์เป็นไปอย่างกว้างขวางและทั่วถึง

3. เพื่อแบ่งเบาภาระของบรรดาครอบครัวผู้ที่มีรายได้น้อยหรือยากจน ที่ไม่สามารถจะ
อุปการะเลี้ยงดูผู้สูงอายุไว้ในครอบครัวได้

4. เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาดังกล่าวอันเกี่ยวกับผู้สูงอายุไม่ให้เร่ร่อนทำความเดือดร้อน
รำคาญแก่สังคม และเพื่อให้ผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตอย่างผาสุกตามควรแก่อัตภาพ

5. เพื่อเป็นการตอบแทนคุณงามความดีที่ผู้สูงอายุได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเมื่ออยู่
ในวัยหนุ่มสาว โดยทำหน้าที่อบรมเยาวชนของชาติ ปกป้องคุ้มครองจารีตประเพณีและวัฒนธรรม
อันดีงามของสังคมให้ดำรงมาจนทุกวันนี้ นอกจากนี้ยังเป็นผู้ที่ได้เสียสละในการป้องกันประเทศ
ชาติมาแล้ว จึงเป็นการสมควรให้การตอบแทนแก่บุคคลเหล่านี้

6. ผู้สูงอายุได้คลายความวิตกกังวลว่า เมื่อชราภาพแล้วไม่สามารถจะประกอบอาชีพต่อไป
ได้จึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องให้การดูแล และการอุปการะเลี้ยงดู

2.5.4.1 แนวคิดพื้นฐานในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ (The Basic Concept of Social Welfare Services for the Aged)

จากวัตถุประสงค์ทั่วไปในการจัดสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ จึงได้มีการจัดบริการ
ต่าง ๆ ให้แก่ผู้สูงอายุเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กล่าวไป โดยใช้พื้นฐานหรือแนวคิดต่าง ๆ
2 ประการด้วยกัน คือ (ศรีทับทิม (รัตนโกศล) พานิชพันธ์. 2534 : 63-65)

1. ด้านมนุษยธรรม (Humanitarian Aspect of Aging) หมายถึง ผู้สูงอายุควรได้รับความ
ความช่วยเหลือตามหลักมนุษยธรรมและความต้องการ ได้แก่

สุขภาพอนามัยและความปลอดภัย ผู้สูงอายุควรได้รับการรักษาพยาบาลฟื้นฟูสุขภาพ
โภชนาการ มาตรการป้องกันเกี่ยวกับโรคในผู้สูงอายุ และการป้องกันความพิการ

ในด้านที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม ผู้สูงอายุควรได้อยู่อาศัยในบ้านของตนเองอย่างมีอิสระ
ให้มากที่สุด การสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับผู้สูงอายุควรพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพของผู้สูงอายุ
มีเครื่องอำนวยความสะดวกให้พอเพียง

ครอบครัว สนับสนุนและส่งเสริมให้ครอบครัวมีบทบาทในการดูแลผู้สูงอายุ นอกจากนี้
รัฐบาลและองค์กรเอกชนควรจัดให้มีมาตรการ หรือบริการในการสนับสนุนครอบครัวที่เลี้ยงดู
ผู้สูงอายุ โดยเฉพาะครอบครัวที่มีรายได้น้อย

สวัสดิการสังคม มีเป้าหมายที่จะเสริมสร้างและคงไว้ซึ่งบทบาทที่เป็นประโยชน์
ของผู้สูงอายุในสังคมให้มากที่สุด รวมทั้งการสนับสนุนให้กลุ่มเยาวชน และอาสาสมัครต่าง ๆ
เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุ หรือจัดกิจกรรมร่วมกับผู้สูงอายุ

ความมั่นคงทางรายได้ และการจ้างงาน รัฐบาลควรมีหลักประกันรายได้ขั้นต่ำสำหรับผู้สูงอายุ
โดยการออกกฎหมายประกันสังคมหรือมาตรการอื่น ๆ นอกจากนี้ควรมีการร่วมมือกันระหว่าง
รัฐบาลกับนายจ้าง องค์กร ลูกจ้าง หรือคนงาน เพื่อจัดนำมาตรการที่จะสนับสนุนให้ผู้สูงอายุ
ได้ปฏิบัติภายใต้สภาพที่เหมาะสมและมีความมั่นคง

การศึกษา ควรจัดให้มีโครงการศึกษาที่ให้ผู้สูงอายุเป็นครู หรือเป็นผู้ที่ถ่ายทอด
ความรู้ต่าง ๆ ควรจะกระตุ้นให้มีการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ทุกระดับ นอกจากนี้ควรจะให้การศึกษาแก่
ประชาชนทั่วไป ตั้งแต่วัยเยาว์จนถึงวัยสูงอายุ เพื่อให้ได้ทราบถึงกระบวนการชราภาพ และวิธีการ
เตรียมตัวเพื่อรับมือกับสภาพความสูงอายุ

2. ด้านการพัฒนา (Developmental Aspect of the Aging) หมายถึง บทบาทของผู้สูงอายุ
ในกระบวนการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งรัฐบาลจะต้องรับผิดชอบในการทำให้ผู้สูงอายุ
ได้รับผลกระทบในทางลบน้อยที่สุดต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมรวมทั้งในเรื่อง
ของการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในการมีส่วนร่วมด้านการพัฒนาประเทศด้วย

ในส่วนของการพัฒนานั้น แผนปฏิบัติการระยะยาวระหว่างประเทศว่าด้วยผู้สูงอายุของ
สหประชาชาติ กล่าวถึงแนวคิดด้านพัฒนา ซึ่งหมายถึงการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีบทบาทในด้านการ
พัฒนาประเทศด้วย โดยได้กำหนดแนวทางในการพัฒนาผู้สูงอายุในรูปแบบ ต่าง ๆ กัน เช่น

(1) ผู้สูงอายุได้ทำประโยชน์แก่สังคมในฐานะ “ผู้ให้” มามากกว่าครึ่งชีวิตแล้วจึงควรได้รับการตอบแทนในฐานะเป็น “ผู้รับ” จากสังคม โดยเฉพาะความชอบธรรมในสิทธิมนุษยชนที่พึงมีทั้งในด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา ความมั่นคงทางรายได้ สังคม วัฒนธรรมและสวัสดิการสังคม

(2) ผู้สูงอายุมีความรู้ ความสามารถ พลังความคิด โดยเฉพาะประสบการณ์ที่ควรนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมได้อีกมาก และการสนับสนุนส่งเสริมให้ผู้สูงอายุยังคงมีบทบาทมีส่วนร่วมในสังคมนั้น นอกจากจะทำให้ผู้สูงอายุไม่ว่าเหว่โดดเดี่ยว เห็นชีวิตมีคุณค่าแล้วยังจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ได้ด้วย

(3) ผู้สูงอายุจะสามารถเตรียมตัวที่จะใช้ชีวิตในวัยสูงอายุอย่างมีคุณภาพได้เพียงไรนั้น ขึ้นอยู่กับผลของกระบวนการอันต่อเนื่องมาแต่วัยเด็กในการพัฒนาความพร้อมในด้านต่าง ๆ เช่น สุขภาพอนามัยทั้งทางกายและจิต การศึกษา การประกอบอาชีพ รวมทั้งการมีส่วนร่วมในสังคมของแต่ละบุคคล

(4) ผู้สูงอายุควรจะได้อยู่กับครอบครัวอย่างอบอุ่น ได้รับความเคารพนับถือ และการดูแลเอาใจใส่จากลูกหลาน และควรลดความสำคัญในบทบาทของผู้หารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

(5) ผู้สูงอายุไม่สามารถพึ่งตนเองได้ และไม่ได้รับการคุ้มครองดูแลจากครอบครัวไม่ว่าจะด้วยเหตุใดก็ตาม ควรจะได้รับการปกป้องดูแลจากสังคม

(6) ผู้สูงอายุควรจะได้รับข่าวสารข้อมูล รวมทั้งคำแนะนำถึงวิธีการป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัยของตนเอง และในกรณีที่เจ็บป่วยควรจะได้รับ การดูแลรักษาพยาบาล นอกจากนี้ยังควรได้รับข่าวสารที่เกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว เพื่อให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตนเองให้เข้ากับสภาพความเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ได้

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า เมื่อผู้สูงอายุได้กระทำกิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลง สามารถที่จะปรับตัวเองทั้งทางด้านบทบาทความรู้สึกลับข้องใจ ความก้าวร้าว การเก็บกด การหนีปัญหาจะหมดไปหรือลดลง เพราะว่า ผู้สูงอายุเกิดความรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่า มีประโยชน์ต่อตนเองและสังคม มีการพัฒนาทักษะในด้านต่าง ๆ และทำให้สามารถตอบสนองความต้องการของตนเองได้ ทำให้ผู้สูงอายุสามารถมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขตามอัธยาศัย

2.5.4.2 บริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2534 : 62 – 96) สรุปบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่จัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ ในต่างประเทศ พบว่า โดยทั่วไปแล้วลักษณะของบริการสวัสดิการสังคมที่จะให้กับผู้สูงอายุจะครอบคลุมบริการด้านสุขภาพอนามัย การศึกษา การส่งเสริมความสามารถ

บริการด้านสังคม และบริการสนับสนุนอื่น ๆ ลักษณะบริการสวัสดิการสังคมที่จัดให้แก่ผู้สูงอายุ มีดังต่อไปนี้ซึ่งแต่ละลักษณะมีโครงการ และกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. การสนับสนุนด้านรายได้ เป็นบริการที่จัดให้ผู้สูงอายุที่จะต้องขาดรายได้เนื่องจากการต้องหยุดทำงานและประสบความยากลำบากในการครองชีพ ลักษณะการช่วยเหลือดังกล่าว เช่น

1.1 เงินบำนาญชราภาพ

1.2 บริการทางด้านกายภาพบำบัด สำหรับผู้รับบำนาญหรือผู้ประกันตน

1.3 การช่วยเหลือการครองชีพซึ่งอาจอยู่ในรูปของการให้เงินค่าเช่าบ้านค่ารักษา

พยาบาล การช่วยด้านโภชนาการ อาหารกลางวันและเครื่องคั้น ฯลฯ

2. การรักษาและปรับปรุงสภาวะทางสุขภาพ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อส่งเสริมและรักษาสุขภาพของผู้สูงอายุ เช่น

2.1 การบริการตรวจรักษาสุขภาพ เช่น ตรวจร่างกายเบื้องต้น การแนะนำการรักษาสุขภาพ

2.2 การให้คำปรึกษาแนะนำเกี่ยวกับสุขภาพให้ผู้สูงอายุเกิดความเข้าใจในตนเอง ทั้งสภาพร่างกายและจิตใจ

2.3 การให้บริการด้านการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ เช่น การส่งเสริมทางด้านโภชนาการ การออกกำลังกาย การกีฬา ฯลฯ

2.4 การจัดกิจกรรมพิเศษสำหรับผู้สูงอายุเช่น การให้บริการด้านกายภาพบำบัด อาชีวบำบัด

2.5 การปรับปรุงโรงพยาบาล จัดให้มีหอผู้ป่วยที่สูงอายุโดยเฉพาะ เปิดคลินิกสำหรับผู้สูงอายุ ฯลฯ

3. การให้ความช่วยเหลือในสถานสงเคราะห์ เป็นบริการที่จัดขึ้นเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุที่มีปัญหาในด้านที่พักอาศัยทั้งชั่วคราวและถาวร หรือผู้ที่ประสบปัญหาขาดผู้อุปการะ ดูแล และผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาภาวะวิกฤติต่าง ๆ รูปแบบและลักษณะของบริการ มีดังนี้

3.1 บริการจัดให้พักอาศัยในบ้านพัก ที่มีลักษณะที่เป็นแบบหอพักหรือบ้านพัก ที่เป็นทั้งบ้านเดี่ยว ห้องเดี่ยวหรืออาคารรวม รวมทั้งการอยู่เป็นแฟลต การจัดที่อยู่อาศัยแบบนี้มีทั้งที่ผู้สูงอายุจ่ายค่าเช่าและที่พักฟรี โดยรัฐบาลเป็นผู้จ่าย

3.2 บริการบ้านกึ่งวิถี มีลักษณะเป็นบ้านพักพื้นสำหรับผู้สูงอายุที่หายป่วยใหม่ ๆ ยังไม่สามารถกลับไปอยู่บ้านได้ เมื่อแข็งแรงแล้วจึงกลับไปอยู่ที่อาศัยเดิมของตน

3.3 บริการครอบครัวอุปการะ เป็นบริการที่จัดให้สำหรับผู้ไร้ที่พึ่ง โดยจัดหาครอบครัวที่สามารถให้การอุปการะเลี้ยงดูได้เป็นผู้ดูแล เพื่อคงไว้ซึ่งสภาพการอยู่อาศัยในครอบครัวที่มี

ความมั่นคงทางจิตใจ ครอบครัวอุปการะนี้จะต้องได้รับคำแนะนำและควบคุมจากหน่วยงานที่รับผิดชอบด้วย

3.4 บริการสถานพยาบาล เป็นบริการที่จัดให้ผู้สูงอายุที่ไม่สามารถช่วยตนเองได้ เนื่องจากทุพพลภาพทั้งด้านร่างกายและจิตใจ ต้องได้รับการดูแลรักษาตลอดเวลา ส่วนใหญ่เป็นบริการที่จัดขึ้นโดยไม่คิดค่าบริการ

3.5 บริการสถานสงเคราะห์ เป็นบริการที่จัดขึ้นสำหรับผู้สูงอายุที่ยากจนและช่วยเหลือตนเองไม่ได้ และให้บริการกับผู้ที่อยู่อาศัยเสียชีวิต

4. การส่งเสริมให้มีการดำเนินชีวิตประจำวันที่ดี เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยของผู้สูงอายุ ที่จะช่วยทำให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี เช่น

4.1 บริการซ่อมแซมและก่อสร้างที่อยู่อาศัย

4.2 บริการดูแลในที่อยู่อาศัย เช่น การจัดทำบ้านและดูแลสุขภาพในบ้าน

4.3 กิจกรรมเกี่ยวกับการเยี่ยมชมตามบ้าน เช่น การส่งผู้ช่วยดูแลไปอยู่เป็นเพื่อนและช่วยเหลือต่าง ๆ การที่เพื่อนบ้านที่อยู่อาศัยใกล้เคียงกันรับหน้าที่ไปเยี่ยมชม พูดคุย อ่านหนังสือ ให้ฟัง ฯลฯ บริการจัดหาอาหารไปส่งให้ที่บ้าน หรือจัดหาพาหนะรับส่งเมื่อผู้สูงอายุต้องเดินทางไปในที่ต่าง ๆ

5. การส่งเสริมให้เกิดความคงอยู่ของการติดต่อทางสังคม เป็นกิจกรรมหรือบริการที่จัดให้ผู้สูงอายุได้มีการติดต่อกับสังคม หรือคงสถานภาพทางสังคม เช่น

5.1 ศูนย์อเนกประสงค์สำหรับผู้สูงอายุ เช่น สโมสรผู้สูงอายุ ชมรมผู้สูงอายุ

5.2 บริการการจ้างงาน เป็นบริการที่เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุยังคงทำงานต่อไปได้

หากผู้สูงอายุยังมีความสามารถทำได้

6. การแก้ไขปัญหาและจัดบริการให้ความช่วยเหลือ เป็นบริการที่จัดขึ้นเพื่อลดความวิตกกังวลหรือเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับครอบครัวที่ต้องดูแลผู้สูงอายุ หรือตัวผู้สูงอายุเอง เช่น

6.1 บริการการดูแลในเวลากลางวันสำหรับผู้สูงอายุ

6.2 บริการดูแลเป็นรายบุคคล

6.3 การจัดบริการทางด้านนันทนาการ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน

6.4 การให้บริการทางสังคมสงเคราะห์ เป็นการเน้นการพบปะกันทางสังคม และสนองตอบความต้องการทางด้านจิตใจของผู้รับบริการ โดยใช้กระบวนการกลุ่ม หรือเทคนิคการสัมภาษณ์ ฯลฯ

6.5 การให้บริการรถรับส่ง

6.6 บริการติดต่อทางโทรศัพท์ เป็นบริการที่มีผู้ติดต่อกับผู้สูงอายุเป็นประจำ กรณีที่ผู้สูงอายุต้องการความช่วยเหลือ

6.7 บริการด้านกฎหมาย

7. บริการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น บริการข่าวสารและการส่งต่อผู้สูงอายุ เป็นบริการที่ทำให้ผู้สูงอายุได้ตระหนักถึงบริการต่าง ๆ ที่มี มีโอกาสในการรับบริการ ตามที่ผู้สูงอายุต้องการ จากแนวความคิดการให้บริการผู้สูงอายุที่ต่างประเทศจัดขึ้นตามทีกล่าวมา (รัชดา ปุณโณทก. 2526 : 9 – 14 อ้างในนิภา ส.ศุภรสนทรและนงลักษณ์ เอมประดิษฐ์. 2538 : 12 – 14) ได้ศึกษาบริการสังคมในต่างประเทศ และกล่าวถึงบริการที่รัฐบาลญี่ปุ่นเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดให้แก่ผู้สูงอายุ ซึ่งเป็นบริการเกี่ยวกับความต้องการของผู้สูงอายุและการให้คำแนะนำปรึกษาหารือ เพื่อให้ความช่วยเหลือทั้งครอบครัวของผู้สูงอายุและตัวผู้สูงอายุเอง ดังนี้

1. บริการทางด้านการรักษาพยาบาล เป็นบริการที่จัดให้ตามเมืองใหญ่ ๆ เพื่อให้บริการตรวจสุขภาพประจำปีแก่คนที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป โดยให้การรักษาและให้คำแนะนำเกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บเป็นรายบุคคลสำหรับผู้สูงอายุที่ไม่สามารถเดินทางมารับบริการที่หน่วยงานได้ แพทย์และพยาบาลต้องไปตรวจเยี่ยมรักษาถึงบ้าน ส่วนค่าตรวจรักษาสำหรับบริการนี้ รัฐบาลระดับชาติ ท้องถิ่นและจังหวัดจะช่วยกันออกค่าใช้จ่าย

2. บริการทางด้านที่พักอาศัย เป็นบริการสำหรับผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป ที่มีความจำเป็นและต้องการสถานที่พักอื่น ๆ ที่ให้ความคุ้มครองดูแลได้ดีกว่าบ้านของตนเอง บริการดังกล่าวได้แก่

2.1 บ้านพักคนชรา เป็นบริการที่ที่พักอาศัยที่จัดให้แก่ผู้สูงอายุที่มีปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกายและอารมณ์ ผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาด้านการเงินหรือปัญหาอื่น ๆ อันเป็นเหตุจำเป็นที่ต้องแยกออกจากครอบครัว ซึ่งผู้สูงอายุที่เข้ารับบริการนี้ จะได้รับการพิจารณาค่าบริการจากสถานภาพทางการเงินของผู้ที่จะเข้าอาศัย สำหรับผู้มีรายได้น้อย รัฐบาลระดับชาติจะออกค่าใช้จ่ายให้เป็นบางส่วน ที่เหลือรัฐบาลระดับท้องถิ่นและจังหวัดจะเป็นผู้ออกให้

2.2 สถานพยาบาล เป็นบริการที่ที่พักอาศัยสำหรับผู้สูงอายุที่ต้องการรักษาพยาบาลเป็นประจำและต่อเนื่อง หรือต้องการการดูแลรักษาอย่างใกล้ชิด หรือผู้ที่มีปัญหาเจ็บป่วยทางด้านอารมณ์และมีปัญหาไม่สามารถรับการดูแลที่บ้านได้และจำเป็นต้องได้รับการรักษาจากแพทย์อย่างใกล้ชิด

2.3 บ้านพักคนชราที่ต้องเสียค่าบริการส่วนหนึ่ง เป็นบริการที่ที่พักอาศัยที่จัดให้ผู้สูงอายุที่มีความสามารถที่จะจ่ายเงินบริการได้ส่วนหนึ่งตามที่หน่วยงานกำหนด โดยจะให้บริการด้านอาหารและอื่น ๆ ที่อำนวยความสะดวกและสนองความต้องการในการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุ

3. บริการครอบครัวอุปการะ เป็นบริการที่จัดให้แก่ผู้สูงอายุที่อยู่คนเดียว หรือไร้ที่พึ่งขาดผู้อุปการะ โดยให้เข้าไปอยู่กับครอบครัวที่มีความสามารถในการอุปการะเลี้ยงดูเพื่อให้มีสัมพันธภาพอันดีกับครอบครัว ในฐานะสมาชิกคนหนึ่งของครอบครัวโดยครอบครัวที่จะให้การอุปการะผู้สูงอายุจะต้องได้รับคำแนะนำและอยู่ในการควบคุมดูแลจากเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานด้วย

4. บริการช่วยเหลือคำปรึกษาพยาบาล เป็นบริการด้านคำปรึกษาพยาบาลสำหรับผู้สูงอายุที่มีอายุ 65 ปีขึ้นไปที่มีประสบปัญหาด้านค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาพยาบาลอันเนื่องมาจากการมีรายได้น้อย ดังนั้น เพื่อเป็นการประกันด้านสุขภาพผู้สูงอายุ รัฐบาลจึงได้จัดกองทุนสำหรับเป็นคำปรึกษาพยาบาลผู้มีรายได้น้อย โดยรัฐบาลกลางเป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย 2 ใน 3 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด รัฐบาลท้องถิ่นและจังหวัดออกค่าใช้จ่าย 1 ใน 6 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด

5. บริการแม่บ้าน เป็นบริการที่รัฐบาลระดับท้องถิ่นมอบให้หน่วยงานในท้องถิ่นจัดบริการให้แก่ผู้สูงอายุที่ต้องอยู่คนเดียวและต้องการคนช่วยทำงานบ้าน โดยการจัดส่งแม่บ้านไปช่วยเหลือผู้สูงอายุในการทำงานบ้านต่าง ๆ เช่น การจ่ายของ ทำความสะอาดบ้าน ประกอบอาหารและการช่วยเหลืออื่น ๆ ที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุสบายขึ้น

6. ศูนย์บริการคนชรา เป็นบริการที่จัดขึ้นแทนหน่วยงานรัฐบาลและหน่วยงานเอกชนในย่าน/แหล่งชุมชน เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ได้รับบริการต่าง ๆ ได้แก่ บริการด้านการศึกษา บริการด้านนันทนาการ บริการให้คำปรึกษาหารือและบริการอื่น ๆ ที่มีประโยชน์ตามความต้องการของผู้สูงอายุในชุมชน โดยจัดบริการในลักษณะต่าง ๆ เช่น สโมสรคนชรา ชมรมหรือชุมนุมต่าง ๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสสังสรรค์หรือทำกิจกรรมร่วมกัน

7. บริการอื่น ๆ ได้แก่ บริการให้เช่าเตียง เป็นเตียงที่มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกและอ่างอาบน้ำสำหรับผู้สูงอายุนอนบนเตียงตลอดเวลา บริการพี่เลี้ยงสำหรับผู้สูงอายุ บริการระยะสั้น ๆ

สำหรับบริการสวัสดิการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่ดำเนินงานโดยภาครัฐบาลในประเทศไทย ซึ่งมีหน่วยงานที่ให้บริการในระดับกรมและกระทรวงต่าง ๆ ได้แก่ กรมการแพทย์ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กรมการศึกษา นอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ และกรมประชาสัมพันธ์ สำนักนายกรัฐมนตรี (ศรีทิพย์ทิพย์พานิชพันธ์, 2534 : 68 – 86) มีรายละเอียดดังนี้

1. บริการด้านสวัสดิการสังคม เป็นบริการหลักที่ให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ในรูปของการสาธารณสุขการ เพื่อสนองความต้องการของผู้สูงอายุ ช่วยเหลือผู้สูงอายุในการปรับตัว บริการเลี้ยงดูผู้สูงอายุ หรือบริการให้คำปรึกษาแก่ผู้สูงอายุและบุคคลอื่น ๆ ในครอบครัว เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัว พัฒนาผู้สูงอายุบริการช่วยเหลือ

ทางกฎหมาย บริการให้การดูแลผู้สูงอายุในเวลากลางวัน บริการช่วยเหลือครอบครัวที่มีผู้สูงอายุ โดยการช่วยเหลือผู้สูงอายุในกรณีที่บุตรหลานมีปัญหาในการเลี้ยงดู บริการนันทนาการหรือพักผ่อนหย่อนใจ หน่วยงานที่ให้บริการ คือ กรมประชาสงเคราะห์

2. **บริการด้านสุขภาพอนามัย** เป็นการจัดทำโครงการบริการสุขภาพผู้สูงอายุ การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ การรักษาและฟื้นฟูสุขภาพ การส่งเสริมงานสาธารณสุขมูลฐาน การอบรมความรู้แก่อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) การสนับสนุนและฝึกอบรมบุคลากรทางการแพทย์ หน่วยงานที่ให้บริการ คือ กรมการแพทย์ กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข

3. **บริการด้านสังคมสงเคราะห์** เป็นบริการให้การสงเคราะห์ในด้านต่างๆ เช่น การสงเคราะห์ในสถานสงเคราะห์ บริการสงเคราะห์ครอบครัวยากจน บริการส่งเสริมบทบาทของผู้สูงอายุ บริการการศึกษา บริการเผยแพร่ข่าวสารและข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้สูงอายุ บริการหางานที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุ บริการด้านการรักษาระดับความมั่นคงของรายได้ การประกันสุขภาพ การประกันชรภาพ ฯลฯ หน่วยงานที่ให้บริการ คือ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม

นอกจากนั้น สรุทกุล เชนอบรม (2534 : 111 - 113) ได้สรุปบริการต่าง ๆ ที่จัดให้แก่ผู้สูงอายุโดยหน่วยงานต่าง ๆ ในประเทศไทย ประกอบด้วยด้านต่าง ๆ 4 ด้าน คือ ด้านสวัสดิการ ด้านการแพทย์ ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม และด้านการทำงานและรายได้ ดังนี้

1. ด้านสวัสดิการ ให้บริการในรูปแบบต่าง ๆ เช่น

1.1 บริการในรูปของสถานสงเคราะห์ ซึ่งให้บริการทั้งโดยภาครัฐและภาคเอกชน

1.2 บริการในระดับชุมชน เป็นการให้บริการผู้สูงอายุในระดับชุมชนและอาศัยอยู่กับครอบครัว ให้บริการแก่ผู้สูงอายุที่ไปเข้ากลับเย็น ตามความต้องการของผู้สูงอายุ เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ การเพิ่มพูนทักษะและความรู้ การเพิ่มพูนรายได้ บริการด้านสุขภาพ การให้บริการในรูปแบบนี้ เช่น ศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุดินแดง ให้บริการแก่ผู้ที่อยู่อาศัยในย่านชุมชน ดินแดง และที่มาจากที่ใกล้เคียงอื่น ๆ ศูนย์บริการทางสังคมลพบุรี ให้บริการแก่ผู้สูงอายุในเขตชุมชนในเมืองลพบุรี เป็นต้น

1.3 บริการให้การสงเคราะห์แก่ผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่กับครอบครัว เช่น การให้เงินสงเคราะห์ครอบครัว บริการตรวจสุขภาพ บริการให้คำแนะนำปรึกษา ฯลฯ โดยมีประชาสงเคราะห์จังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ และมีการส่งเสริมให้ภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการบริการด้วย

2. **ด้านการแพทย์** กระทรวงสาธารณสุขรับผิดชอบในการให้บริการทั้งด้านการส่งเสริมสุขภาพอนามัย การป้องกันและการรักษาผู้สูงอายุ จัดคลินิกผู้สูงอายุเพื่อให้บริการด้านการแพทย์แก่ผู้สูงอายุ

3. ด้านการศึกษาและวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการมีบทบาทช่วยเหลือหน่วยงานอื่น ๆ ในการจัดกิจกรรมด้านการศึกษาและวัฒนธรรม ให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านต่าง ๆ ในอดีตได้มีโอกาสช่วยเหลือสังคมและยังคงสถานภาพทางสังคมไว้ได้

4. ด้านการทำงาน และรายได้ เป็นแนวคิดและแผนระยะยาวสำหรับการพัฒนาผู้สูงอายุในการตอบสนองความต้องการในการทำงานและการเพิ่มพูนรายได้ของผู้สูงอายุ แต่ยังไม่มียุทธศาสตร์ใดได้รับผิดชอบดำเนินการอย่างจริงจัง

บริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุที่กล่าวมาทั้งหมด มีทั้งที่เป็นแนวคิดและทั้งบริการที่มีการจัดให้แก่ผู้สูงอายุในประเทศไทยแล้ว ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาการเข้าถึงบริการสังคมสำหรับผู้สูงอายุจากงานวิจัยครั้งนี้ในบริการด้านต่าง ๆ คือ

1. บริการด้านสุขภาพ ทั้งการส่งเสริมสุขภาพ การรักษาพยาบาล การเยี่ยมบ้าน ฯลฯ อันเป็นการบริการทั้งการป้องกันดูแลและรักษา
2. บริการด้านสนับสนุนรายได้ และอาชีพ ทั้งในรูปตัวเงินและวัตถุสิ่งของ การฝึกอาชีพ และการสร้างอาชีพเสริม
3. บริการด้านนันทนาการ พัฒนาและฟื้นฟูจิตใจ เช่น ชมรมผู้สูงอายุ การออกกำลังกาย การร่วมกิจกรรมทางศาสนา ฯลฯ
4. บริการด้านสงเคราะห์ เช่น การสงเคราะห์เป็นเงิน สถานสงเคราะห์ บ้านพักคนชรา